

Treball de Fi de Grau

L'educació emocional a l'escola.

Millora de l'empatia a les aules de cicle superior de l'Escola Les Aigües.

Sandra Cerdaña Cortina

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes
Grau en Mestres d'Educació Primària
Menció en Educació Inclusiva i Atenció a la Diversitat
Tutora: Esther Fatsini Matheu

13 de maig de 2016

AGRAÏMENTS

Aquest projecte no hauria estat possible sense totes les persones que han estat recolzant-me en tot moment des del principi fins al final.

Agraeixo a l'escola Les Aigües, per haver-me brindat l'oportunitat de poder dur a terme la meva investigació a la seva escola. Tanmateix, agraeixo als dos grups – classe de 6è de l'escola, al tutor Xavi i la tutora Verònica i a l'alumnat, per haver volgut participar i formar part del meu estudi amb els braços ben oberts i pel suport i els ànims que he rebut per parts de tots ells i elles.

A l'Esther Fatsini, per la seva atenció, dedicació en la correcció del treball i per la seva paciència.

Per altra banda, agraeixo als meus amics i amigues per tot el seu suport moral i els ànims que m'han anat donant.

També, vull mostrar el meu agraïment a la meva família, als meus pares Àngel i Ana, i a la meva germana Anna, per haver estat sempre al meu costat, per haver-me recolzat, ajudat, per tenir paciència, per confiar en mi i haver-me animat quan més ho he necessitat.

Finalment, estic molt agraïda a la Marta, per la seva força, pels seus consells estudiantils, per la seva dedicació en tot moment, per empentar-me cap a dalt quan estava decaïda, per la seva paciència, pel seu suport, per ser la meva brúixola i guiar-me...per tot, en general. Gràcies Marta.

*A tots i totes vosaltres, **gràcies.***

ÍNDEX

Resum.....	3
Abstract.....	3
Introducció.....	4
Justificació	4
Marc Teòric	5
Les emocions.....	5
L'educació emocional.....	6
Fonaments de l'educació emocional.....	7
Objectius de l'educació emocional.....	8
L'educació emocional a l'escola	8
Mestres i educació emocional.....	10
Intel·ligència intrapersonal i interpersonal.....	12
L'empatia	12
La formació de l'empatia.....	13
Factors que influeixen en l'empatia	14
Mestres empàtics.....	16
Aspectes a analitzar en relació amb l'empatia.....	18
Marc Pràctic	24
Objectius	25
Hipòtesis	25
Mètodes	26
Disseny i metodologia de l'estudi.....	26
Mostra.....	27
Qüestions ètiques	27
Instruments	28
Procediment.....	30
Anàlisi de les dades	31
Resultats	31
Qüestionari	31
Observació participant	40
Interpretació dels resultats	43
Interpretació dels qüestionaris	43

Interpretació observació participant	44
Discussió	47
Proposta de millora	50
Conclusió.....	51
Valoració personal.....	52
Referències Bibliogràfiques.....	54

Resum

El propòsit d'aquest estudi és analitzar l'educació emocional basada en l'empatia de les dues aules de 6è de l'escola Les Aigües de Cardedeu. Es pretén avaluar i analitzar dues visions sobre l'empatia; la visió que té el professorat sobre cada infant i la visió que tenen els infants sobre sí mateixos. Per això, en primer lloc es presenta un marc teòric amb un recull de diferents perspectives psicològiques i pedagògiques sobre com han tipificat l'empatia, en relació a sis aspectes que trobem molt sovint a les relacions entre nens i nenes de l'escola i de la importància que els infants tinguin desenvolupada aquesta capacitat. En segon lloc, es presenta la comparativa de les dues aules entre professorat i alumnat i un buidatge d'observació participant. Pel que fa a la metodologia emprada, s'emmarca dins el paradigma sociocrític i és quantitativa i qualitativa, així com, transversal, exploratòria i explicativa. Per últim, es fa un anàlisi de les dades recollides mitjançant el qüestionari i l'observació participant i es presenten els resultats a partir dels quals s'ha considerat fer una proposta de millora.

Paraulesclau:educació emocional, emocions, empatia, formació de mestres.

Abstract

The aim of this project is to analyse the emotional education based on the empathy of the two classes of 6th grade, at the school Les Aigües in Cardedeu. It is expected to evaluate and analyse two versions of empathy: the teacher's perspective about each student, and the students' own perspective about themselves.

Firstly, is presented a theoretical framework within a collection of different perspectives on empathy's classification, from psychological to pedagogical perspective concerning six aspects often found in the relationships between children in school. It is very important that children have developed this ability.

Secondly, it is shown the comparison of both classes' perspective between teacher and student. Moreover, there is information gathered about the observation done in class. Concerning the methodology used, fits within the social critic paradigm, and it is quantitative and qualitative, as well as transvers, exploratory and explanatory. Lastly, the collected data's analyse is done through a survey and the previous observation. Then, the results, which have been considered with a suggestion for improvement, are presented.

Key words: emotional education, emotions, empathy, teacher's training.

Introducció

La present investigació correspon al Treball de Final de Grau en Mestra d'Educació Primària, menció en Educació Inclusiva i Atenció a la Diversitat. Parteix de la relació existent entre l'educació emocional, concretament l'empatia i l'escola. El meu interès sobre aquest tema sorgeix tan bon punt vaig iniciar els meus estudis universitaris, al voltant del 2012.

Durant aquests anys de formació i experiència, he après que la tasca docent no només es basa en proporcionar tot de coneixements a l'alumnat, sinó que a més cal educar-los emocionalment per tal que siguin capaços d'afrontar les diferents situacions que es trobaran al llarg de la vida.

La manera com educar en l'àmbit emocional ha de ser continuada i transversal, per tal de donar eines suficients a l'alumnat per afrontar situacions dificultoses de la vida. És per això, que cal fomentar el treball emocional en l'empatia, ja que així els infants tindran estratègies prèviament treballades per manejar les noves situacions.

Justificació

Des de l'inici de la meva formació universitària he tingut molt interès en l'educació emocional, degut que la informació proporcionada ha estat interessant però incompleta. L'educació emocional tal com he après després de la formació que he rebut, va de la mà de l'educació escolar i la psicologia com a ciències de l'educació. No hem d'oblidar que les persones estem formades d'emocions, tot el que fem, ho fem des de i amb les emocions, per això és important saber-les distingir, controlar i gestionar amb la finalitat de treure beneficis a l'hora d'afrontar qualsevol situació de la vida. A més a més, ens serveixen per comprendre el raonament, els sentiments de l'altre, i això ens permet poder entendre millor la situació en què es troba l'altra persona.

Tanmateix, hi ha escoles que no tenen present l'educació emocional a l'hora d'educar els infants. Algunes vegades, la població general i concretament els ensenyants, no tenen les eines per exterioritzar o comunicar les emocions que senten. Aquest fet és rellevant degut que les persones utilitzem la comunicació per tal d'entendre'ns entre nosaltres. Per exemple, en un moment donat que una persona se sent trista i no sap com expressar-ho, possiblement ningú

entengui què li està passant o sentint i per això se senti sola. Per aquesta raó, l'educació emocional, s'ha de treballar a les escoles des de les primeres etapes educatives d'infantil per ajudar a millorar la comunicació i les relacions interpersonals en l'àmbit educatiu i social i desplegar-les a l'educació primària. Així doncs, la investigació en l'educació emocional a les escoles basat en l'empatia podria contribuir a donar a conèixer recursos i estratègies al professorat i a l'alumnat, per afavorir la coneixença de l'empatia i així poder ajudar a aprendre a gestionar i expressar emocions positives i treure'n beneficis tant a l'aula com a l'escola i, en general, al seu dia a dia.

Marc Teòric

Les emocions

Els éssers humans experimenten emocions, però són poques les vegades que reflexionen sobre què són, com els afecten i com les exterioritzen. Es pot dir, que les emocions són impulsos que condicionen la conducta, és a dir, la manera d'actuar en una situació concreta. Aquestes són respostes personals a vivències significatives, fruit de la combinació de factors interns i externs, innats i apresos (Bach i Darder, 2002). També s'entén per emoció, el procés d'activació de l'organisme envers un estímul que comporti un desequilibri emocional, amb la finalitat de posar en marxa tot un conjunt de recursos adquirits per tal de controlar la situació present (Fernández – Abascal i Palermo, 1999).

Les emocions són representades de manera diferent per cada persona a causa de la seva singularitat. Així doncs, a vegades són complexes d'entendre. Per aquest fet, les emocions s'han de concebre com un conjunt de factors que determinen esquemes emocionals, que fan actuar i reaccionar a cada individu de manera diferent davant un mateix estímul (Bach i Darder, 2002).

Les emocions bàsiques són universals, iguals per a tota l'espècie humana, però la cultura les modifica amb repressió o amb valoració moral, d'aquestes se'n derivarien la resta d'emocions. Per tal que una emoció sigui reconeguda com a bàsica, cal que compleixi alguns requisits com: tenir un substrat neural

específic i distintiu, tenir una expressió facial específica, posseir uns sentiments específics, derivar processos biològics evolutius o manifestar propietats motivacionals i organitzatives de funcions adaptatives (Izard,1991). Segons aquest autor, les emocions bàsiques són: el plaer, l'interès, la sorpresa, la tristesa, la ira, el fàstic, la por, el menyspreu i la culpa o vergonya (considerades com a igual emoció). En canvi, Ekman (2000) només considera sis emocions bàsiques: ira, alegria o felicitat, fàstic, tristesa, sorpresa i por, més tard afegiria el menyspreu.

L'educació emocional

Primerament, cal distingir alguns termes, entre els quals es troba la intel·ligència emocional, la competència emocional i l'educació emocional. En primer lloc, es defineix *intel·ligència emocional* com 'la capacitat per identificar les pròpies emocions i les dels altres, usar-les per facilitar el pensament, comprendre la complexitat de les emocions i regular-les de manera apropiada' (Bisquerra i Pérez, 2012).

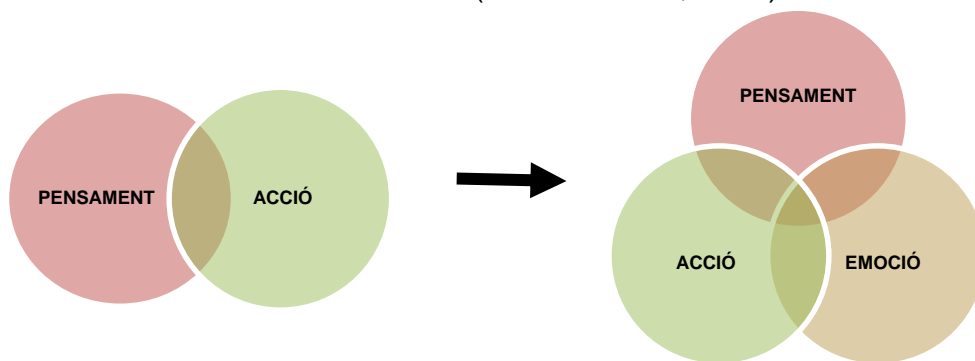
En segon lloc, la *competència emocional* és 'la capacitat per gestionar de manera adient un conjunt de coneixements, capacitats, habilitats i actituds necessàries per prendre consciència, comprendre, expressar i regular apropiadament els fenòmens emocionals i afectius' (Bisquerra, 2009).

Finalment, coneixem l'*educació emocional* com 'el procés educatiu que té com a objectiu el desenvolupament de competències emocionals. És un procés que s'inicia des de la primera infància i està present al llarg de tota la vida' (Bisquerra i Pérez, 2007; Bisquerra, 2000). Així doncs, es pot dir que l'educació emocional és una innovació educativa justificada a partir de les necessitats socials i la seva finalitat és el desenvolupament de competències emocionals que millorin el benestar personal i social (Bisquerra, 2003).

Històricament l'emoció s'ha contraposat a la raó. Mentre les emocions es consideraven la part animal de l'ésser humà, la racionalitat es considerava la part que ens diferenciava a la resta d'animals. Probablement és per això que en l'educació tradicional, ha prevalgut el coneixement cognitiu per sobre de l'emocional amb l'esperança que dominés la racionalitat sobre les emocions (Bach i Darder, 2002). No obstant això, encara que aquestes no fossin objectes

educatius explícits, sempre han estat presents en qualsevol context educatiu i d'interacció social. Així, encara que l'emoció no era considerada com a objecte d'educació, durant molts anys va ésser utilitzada com a instrument (Sala, 2000). Actualment, es té en compte que en el desenvolupament emocional intervenen altres factors, com els cognitius, els maduratsius i els socials (Barnett, 1991). Durant el període de la infància i l'adolescència es desenvolupen i adquireixen el conjunt de competències emocionals, que ens permetran afrontar situacions diverses al llarg de la vida (Berk, 1999).

Així doncs, l'educació emocional no pretén substituir la raó per l'emoció, sinó modificar el model educatiu basat en el pensament i l'acció, per un altre model més complex construït per l'emoció, el pensament i l'acció, el qual és més harmònic amb la naturalesa humana (Bach i Darder, 2002).

Avui dia, s'entén l'educació emocional com “un procés educatiu continu i permanent que pretén potenciar el desenvolupament emocional com a complement indispensable del desenvolupament cognitiu, ja que ambdós constitueixen els elements essencials del desenvolupament de la personalitat integral. Per això es proposa el desenvolupament de coneixements i habilitats sobre les emocions a fi de capacitar l'individu per afrontar millor els reptes que es plantegen en la vida quotidiana. Tot això té com a finalitat augmentar el benestar personal i social.” (Bisquerra, 2008).

[Fonaments de l'educació emocional](#)

L'educació emocional és un recull d'aportacions d'altres ciències, on a partir de la seva integració es forma una unitat d'acció fonamentada. Els fonaments més rellevants de l'educació emocional es troben en la pedagogia i en la psicologia. (Bisquerra, 2000).

La pedagogia aporta els moviments de renovació pedagògica, en els quals es troba l'escola nova, l'escola activa, l'educació progressista, entre d'altres. Aquestes aportacions permeten una formació integral de la personalitat, és a dir, de les competències tant interpersonalment com personals. Els representants d'aquest moviment van ser, entre d'altres, Tolstoi i Montessori, els quals defensaven l'afectivitat i les emocions en l'educació dels infants (Bisquerra, 2002).

Les aportacions de la psicologia es basen en la psicoteràpia, les teories de les emocions i en la intel·ligència emocional, així com en la psicologia social, de la personalitat i l'evolutiva (Bisquerra, 2003).

Objectius de l'educació emocional

Els objectius generals per l'educació emocional són els següents:

- Adquirir un millor reconeixement de les emocions pròpies.
- Identificar les emocions de les altres persones.
- Desenvolupar l'habilitat de controlar les emocions pròpies.
- Prevenir els efectes perjudicials de les emocions negatives.
- Desenvolupar l'habilitat per generar emocions positives.
- Desenvolupar una major competència emocional.
- Desenvolupar l'habilitat per automotivar-se.
- Adoptar una actitud positiva davant la vida.
- Aprendre a fluir (Bisquerra, 2000 i 2003).

L'educació emocional a l'escola

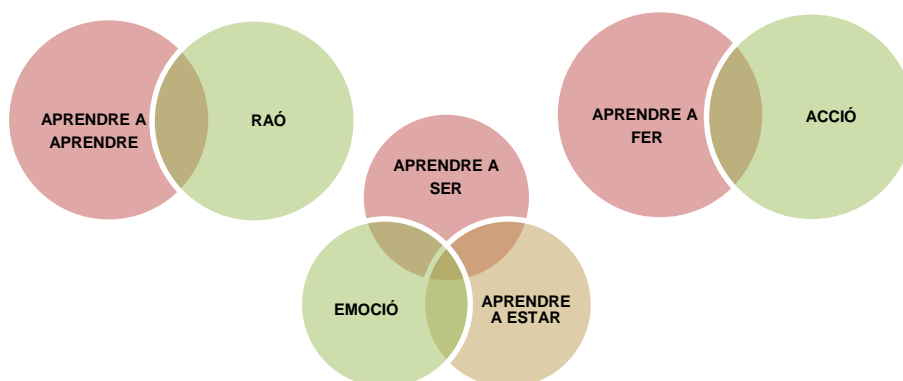
S'ha de partir de la idea que cada cultura té formes d'expressió, comprensió i regulació emocionals pròpies; les quals formen part del procés de socialització emocional en l'àmbit familiar i escolar. Així, es pot dir que la socialització és un procés en el qual els infants adquireixen opinions, valors i conductes que es transmeten d'acord a la cultura familiar i social de la qual formen part. Mitjançant la socialització també es transmeten formes d'expressió emocional, les quals es desenvolupen per mitjà de la interacció amb els altres, adquirint coneixements i habilitats necessàries per adaptar-se a l'entorn (Shafer, 2002). Així doncs, és imprescindible la interacció social per tal de desenvolupar les competències de comprensió, expressió i regulació emocional, les quals

necessiten un desenvolupament cognitiu adequat i una interacció propícia amb els altres; és per aquesta raó que es tracta d'una relació de bidireccionalitat entre els individus, ja que segons la reacció de l'altra persona el subjecte respondrà d'una manera concreta (Caspi, Elder i Bem, 1987 i Scarr i McCartney, 1989).

Tal com s'ha comentat, l'escola és un medi de socialització, que esdevé un espai de socialització emocional on es prioritza la interacció amb els iguals; a més és un lloc en el qual es posa en pràctica l'educació emocional, però aquesta depèn d'uns requisits necessaris per a dur-la a terme. En primer lloc, és necessari un procés de sensibilització i formació del professorat, el qual es basa en el fet que els i les docents adquireixin competències emocionals i tinguin capacitat de posar-les en pràctica amb el seu alumnat (Bisquerra i Pérez, 2012). Malauradament, el professorat ha rebut poca formació respecte a l'educació emocional, fet que impedeix veure la influència que té davant l'alumnat (Abarca, 2013).

Seguint l'autora, quan l'educador o l'educadora es relaciona amb els infants, mostra conductes emocionals, maneres d'afrontar les situacions i emocions que influeixen directament en els nens i nenes. Així doncs, l'escola és una institució que a banda de transmetre coneixements i donar estratègies per aprendre, ha de transmetre habilitats necessàries basades en l'educació emocional i l'empatia perquè els infants puguin ser, en un futur, membres productius de la societat de la qual formen part (Delors, 1996). Tanmateix, l'autor, defensa que hi ha quatre grans pilars en l'educació que van relacionats amb els aspectes que he comentat anteriorment. Aquests són l'aprendre a aprendre que el relaciona amb la raó, l'aprendre a fer que va relacionat amb l'acció i, finalment l'aprendre a ser i l'aprendre a estar que van relacionats amb l'emoció.

Esquema Delors

És per aquesta raó que quan l'educació emocional es posa en pràctica cal que hi hagi una planificació, determinant objectius, continguts a tractar i activitats bàsiques per a dur a terme. Aquest procés d'implantació de l'educació emocional a les escoles és llarg, degut que requereix la conscienciació dels i les docents i de la seva formació. És necessari que l'educació emocional es treballi a les aules de manera transversal, per tal d'optimitzar el desenvolupament emocional (Bisquerra, 2013). A més, l'àmbit emocional és rellevant en el procés d'aprenentatge i en el rendiment acadèmic, ja que l'interès i la persistència són dues propietats que influeixen en les emocions (Matheny, 1989).

L'escola també esdevé un escenari de conflictes, per tant és necessari que les persones que formen part d'aquesta institució tinguin diferents habilitats per tal de poder resoldre els problemes que es puguin presentar amb una actitud positiva (Abarca, 2013).

Mestres i educació emocional

En els darrers anys s'han produït una sèrie de transformacions en l'àmbit educatiu i en el paper que els i les docents desenvolupen a les escoles (Soler, 2006).

En primer lloc, segons aquest autor, s'ha ampliat el currículum de l'alumnat, ja que no només es realitzen tasques acadèmiques sinó que també es té en compte el desenvolupament integral de la personalitat dels infants, on per tal de poder educar en l'emoció cal prèvia formació del docent, ja que els i les docents actuen com a model. El professorat ha d'educar les seves emocions, identificant-les i comprendre-les, ja que només d'aquesta manera seran capaços de poder educar les del seu alumnat. Tal com defensa Carpena (2003), "la competència emocional del professorat incideix directament en la qualitat de les interaccions i facilita l'educació de les competències emocionals de l'alumnat". Així que, podem dir que els i les mestres són miralls pels seus infants i és per aquesta raó que esdevenen instruments per a la construcció de valors i conductes apropiades. Per tant, és necessari que els i les docents mostrin una actitud positiva i oberta al diàleg, per tal de transmetre els seus sentiments i emocions de la millor manera possible. Així, com defensen Bach i

Darder (2002), educar amb una actitud emocionalment sana implica adoptar una postura: relaxada i receptiva, càlida i propera, honesta i dignificant, responsable i compromesa, voluntariosa i flexible.

En segon lloc, hi ha hagut un canvi de rol del professorat, ja que no actua només com a informació-transmissió de coneixements sinó com a formador i mediador. És en l'aspecte de formació i transmissió que entra en joc la competència socioafectiva, que incideix en l'adquisició dels aprenentatges significatius i presa d'habilitats socials i emocionals (Soler, 2006). Per tant, la tasca del professorat dins l'escola no només es basa en la transmissió de coneixements als infants, sinó també ha de permetre la integració de les emocions dins els aprenentatges per tal d'afavorir el desenvolupament social i cognitiu del seu alumnat.

Així doncs, l'educador i educadora ha de saber l'objectiu que pretén dur a terme, les necessitats, els interessos dels infants i la manera d'usar tècniques i recursos que ha adquirit. Per tant, el mestre o mestra ha d'adaptar-se a allò que necessiten l'alumnat, per tal de guiar, col·laborar i organitzar els seus aprenentatges tant en l'àmbit cognitiu com emocional. A més, ha d'establir comunicació amb ells i elles per tal d'afavorir la seva expressió i participació, usant en major mesura les habilitats socioafectives que prèviament ha adquirit (Martí i López, 2012).

En tercer lloc, la creixent diversitat de l'alumnat fa necessària una major adaptació dels i les docents a les necessitats diverses que els infants presenten (Soler, 2006). Per aquesta raó el mestre i la mestra ha d'abordar la diversitat del grup classe, adaptant-se als diferents ritmes d'aprenentatge dels infants, per tal de donar una resposta educativa individualitzada i personalitzada. Tanmateix, han de mostrar-se com a transmissors de valors culturals per tal de fer possible un millor desenvolupament de l'infant. Per tant, el professorat ha de mostrar-se positiu, respectuós i constructiu en relació al desenvolupament dels infants (Martí i López, 2012).

En resum, seguint amb els autors, els i les docents han de ser un referent social dins l'escola, ja que com s'ha vist els infants busquen el seu suport per tal d'adquirir patrons emocionals i d'aquesta manera aconseguir una major seguretat en ells mateixos i en elles mateixes.

Intel·ligènciaintrapersonal i interpersonal

Tal com esmenta Gardner (1995), existeixen diverses tipologies d'intel·ligència. Dues d'aquestes a destacar són, la intrapersonal i la interpersonal.

La intel·ligència intrapersonal és la que permet a l'infant i a l'adult a comprendre's i treballar amb un mateix, així com ser capaç de gestionar les pròpies emocions i sentiments. En canvi, la intel·ligència interpersonal és la que permet comprendre els i les altres, treballar-hi i ser capaç d'ajudar a gestionar els seus sentiments i emocions (Carpena, 2012). Seguint amb l'autora, perquè la intel·ligència interpersonal aflori en les relacions humanes és essencial la connexió emocional amb l'altra persona i aquesta només s'aconsegueix amb l'empatia.

L'empatia

S'entén per empatia, la capacitat personal per connectar de manera respectuosa i sincera amb les emocions i sentiments de l'altre individu, així com comprendre els arguments, raonament i punts de vista d'un altra persona (Carpena, 2001).

Hoffman (1976), l'investigador que més s'ha dedicat a estudiar sobre l'empatia, ens explica que és l'experimentació que fem a través dels indicis expressius de l'estat emocional d'un altre individu o bé per altres indicis d'esdeveniments externs, que arribem a sentir i comprendre l'estat emocional d'una altra persona, és a dir, la capacitat de percebre sentiments i perspectives dels i les altres i tenir un interès actiu en les seves preocupacions.

Einsberg i Strayer (1987), descriuen l'empatia com la introjecció d'una altra persona en nosaltres mateixos, amb la consegüent "reverberació" o "ressonància" entre la nostra pròpia experiència i els sentiments interioritzats de l'altre individu.

D'aquesta manera, alguns científics defensen la idea que estem programats per sentir empatia i que el normal, des del punt de vista evolutiu, és desenvolupar empatia de la mateixa manera que desenvolupem el llenguatge (Punset, 2008). Tot i així, les experiències viscudes per cada infant poden influir en el desenvolupament de l'empatia, fomentant-la o minvant-la. Punset

(2008), explica que en l'etapa escolar el pensament inductiu fomenta el desenvolupament de l'empatia. D'aquesta manera quan els infants gaudeixen d'una relació estable, afectuosa i propera amb els seus o les seves ensenyants o cuidants, se senten més segurs i segures i aquesta seguretat fa que en comptes d'estar tancats i centrats en si mateixos, siguin capaços de pensar en els i les altres.

Per altra banda, quan el pensament d'un infant no s'expressa o no es comunica, queda enquistat i acaba sortint per vies negatives o socialment reprovables, desembocant en forma d'acció violenta, fruit del desengany, la frustració o l'enveja. Convé ensenyar als nens i nenes a l'escola a expressar aquests sentiments (Vallés i Vallés, 2000).

Tanmateix, a vegades l'empatia s'activa fàcilment amb les persones que considerem i sentim que són properes i, en canvi ens és més difícil amb les que notem com a diferents, ja sigui per la raça, la cultura, els orígens, etc (Carpena, 2012). La mateixa autora esmenta que el fet que s'activi amb les persones que "són com jo" no n'hi ha prou, ja que és limitat; cal treballar-la per aconseguir uns bons nivells empàtics amb diferents tipus de gent i infants, ja ens resultin simpàtics i agradables o només ens despertin hostilitat.

No obstant això, Goleman (1998), defensa que les persones que no són empàtiques i per tant no tenen desenvolupada aquesta sensibilitat estan desconnectades, emocionalment sordes i es mostren maldestres socialment.

[La formació de l'empatia](#)

Molts estudis i investigacions demostren que l'empatia és innata i es manifesta molt abans que els infants desenvolupin les necessàries habilitats cognitives per poder entendre una visió social diferent de la pròpia (Einsberg i Strayer 1987; Goleman, 1996). Tot i així, les experiències i els aprenentatges de cadascú faran que cada individu la desenvolupi més o menys al llarg de la vida (Fuentes, 2001).

Segons Martínez (1988), l'ésser humà està preparat genèticament per ser complaent i considerat amb els i les altres però aquesta capacitat s'ha de fomentar, per tant si un infant viu situacions de crueltat, siguin físiques o emocionals, d'abandonament o explotació, s'ha d'intervenir, perquè si no es

treballen i s'estimulen aquestes capacitats poden acabar desapareixent i aleshores es poden tornar insensibles i devastadors.

Des d'un punt de vista cognitiu Piaget (1984), afirma que els infants inicien la vida amb un únic punt de vista, i aquest és el punt de vista propi de cada persona en l'etapa d'egocentrisme. És a mesura que van creixent que s'adonen que hi ha més món i comencen a descobrir que les altres persones també tenen sentiments i emocions.

Goleman (1998), considera la consciència d'un mateix i d'una mateixa un requisit previ a l'empatia. Esmenta que com més conscient i obert estigui la persona a les emocions pròpies, serà més fàcil i més hàbil pretendre, comprendre i sentir els sentiments i les emocions dels i les altres.

Tanmateix, l'empatia es va formant i desenvolupant per mitjà d'un procés on intervenen variables cognitives i experiències afectives (Carpena, 2001). Per aquest motiu, l'autora explica que per arribar a ser empàtic i empàtica, s'ha de donar el fet d'haver madurat cognitivament i emocionalment, i també s'ha de tenir un llenguatge desenvolupat, una capacitat de pensament simbòlic i de perspectiva i el coneixement propi de les emocions i els pensaments.

El primer pas per mostrar empatia és enviar el missatge a l'altre o altra demostrant que s'està obert i disposat a escoltar les seves perspectives, opinions, preocupacions, etc. És a dir, que s'està disponible i proper (Carpena, 2012). "Empatitzar" amb l'altra persona no significa estar d'acord amb tot el que proposa o explica fins al punt de renunciar a les pròpies idees o pensaments, sinó continuar dialogant, negociant i arribar a un acord (Carpena, 2001).

Així doncs, diversos estudis afirmen que s'han de tenir ocasions i oportunitats per ajudar i experimentar situacions on es promoguin sentiments positius cap als altres infants, tenir models empàtics, aprofitar i crear situacions on s'hagi de posar al lloc de l'altre o altra facilita el desenvolupament de l'empatia (Carpena, 2012).

[Factors que influeixen en l'empatia](#)

L'empatia implica tenir una escolta activa, és a dir, no només posar l'orella, sinó fer saber a l'altra persona que és escoltat o escoltada i que se l'entén, així com tenir la resta de sentits alerta per captar els missatges no verbals pels quals els

infants expressen les seves emocions. Tanmateix, l'empatia és un procés relacional i els components que cal considerar segons Carpena (2012), són:

- El coneixement de les pròpies emocions i sentiments.
- L'observació atenta d'altres persones.
- La comprensió d'elements paralingüístics, és a dir, la postura corporal, la gesticulació, l'expressió de la cara, la mirada i la veu.
- L'escolta activa.
- La imaginació vinculada en "si jo fos l'altre en la mateixa situació".
- La cohesió entre els aspectes cognitius, emocionals i interpersonals de la conducta.
- Les competències socials i emocionals per donar suport a les conductes corresponents a un desenvolupament moral.

Feshbach(1978) citat a (Vallés i Vallés, 2000), esmenten que l'empatia, està formada per dos components: un afectiu i l'altre cognitiu i afegeix l'autor que per respondre empàticament és necessari:

- La capacitat de discriminar i identificar els estats emocionals dels i les altres.
- La capacitat d'adoptar la perspectiva o el rol de l'altre i altra.
- L'evocació d'una resposta afectiva compartida.

Tanmateix, arribar a entendre i posar-te al lloc de l'altra persona pot incloure diversos comportaments, com els següents (Vallés i Vallés, 2000):

- Escoltar-lo i obtenir informació.
- Entendre el seu punt de vista.
- Adherir-se al seu estat d'ànim.
- Compartir l'estat emocional que l'altra persona mostra.
- Oferir suport, ajuda, orientació o col·laboració a l'altre i altra per afrontar i superar la dificultat o tràngol que emocionalment l'estigui afectant.

Així doncs, com més distintes experiències hagin passat sentint una suma d'emocions diferents, es tindrà més avantatges i més possibilitats d'entendre, comprendre la circumstància, la preocupació i l'angoixa, que l'altra persona estigui vivint en aquell moment.

Mestres empàtics

Tots els membres de la comunitat educativa, és a dir, la direcció, les associacions de pares i mares i el professorat està unit per promoure un benestar a l'alumnat. Per aquest motiu han d'oferir un marc d'escola en el que els infants puguin experimentar una base de seguretat, confiança, tranquil·litat, felicitat i de bones relacions socials perquè així, l'alumnat pot augmentar el seu autoconcepte positiu i afavorir les relacions amb els altres (Geddes, 2010).

El professorat ha de ser empàtic, ja que ha de ser conscient de les emocions pròpies i la dels altres; reconèixer quan s'està sentint una determinada emoció, identificar-la, gestionar-la i ser sensible a les emocions i sentiments dels altres (Punset, 2008). També ha de potenciar que cada infant desenvolupi un estil propi, singular i creatiu per tal de tenir un desenvolupament estimulants de l'empatia, deixant que cada nen i nena es faci les seves pròpies consignes amb les quals es trobi més a gust i pugui sortir-se'n el millor possible de tot allò que li passa, així com ajudar als altres companys i companyes que ho necessitin (Bach i Darder 2002). Seguint amb les aportacions d'aquests, l'escola i el professorat han de proporcionar oportunitats perquè els nens i nenes es posin en contacte amb les seves emocions, se les facin seves i les puguin compartir. El professorat ho ha de facilitar, ho ha d'incorporar formalment i també ho ha d'aprofitar quan es presenti alguna ocasió inesperada.

Tanmateix, en el tracte individualitzat amb els infants, és imprescindible saber quins sentiments provoquen les actituds i demandes per part dels i les mestres. És essencial comprendre els seus interessos personals, escolars i els seus raonaments (Carpena, 2012). Si a l'escola la figura del i la docent no mostra sensibilitat cap a les vivències dels infants pot produir-se una dinàmica d'incapacitat per relacionar-se i reaccionar, amb poc espai per prendre consciència personal i sensibilitat cap als altres, és a dir, falta d'empatia (Geddes, 2010).

Per tant, els i les docents tenen la responsabilitat de conèixer quins sentiments propis tenen vers els i les altres i han de saber quines emocions generen en les situacions d'ensenyament – aprenentatge.

La retroalimentació constant i positiva també ajuda al desenvolupament i al reforç de respostes més positives. Tanmateix, els comentaris positius sobre el

rendiment escolar, el comportament, les intencions, les relacions amb els altres... contribueixen a un procés favorable (Geddes, 2010).

Per aquests motius, els i les ensenyants s'haurien de plantejar com planificar el desenvolupament dels continguts curriculars i haurien de reflexionar sobre els processos que sorgeixen a l'aula, com s'atén la diversitat, com participa l'alumnat en les decisions, de quins canals disposen els infants per manifestar els seus sentiments, les seves opinions i els seus desitjos. I el procés d'empatia els hauria de portar a actuar en conseqüència (Carpena, 2001).

Les explosions inesperades, els atacs d'agressió cap als i les altres, la negació constant de participar, les interrupcions, la falta de respecte i l'empatia cap a la resta de companys i companyes són experiències de desgast diàries que minven la capacitat de pensar del professorat (Geddes, 2010). Aquest, afegeix que, és convenient que per reflexionar sobre un infant en concret, els professionals que treballen amb aquest, es reuneixin sovint i busquin maneres d'entendre'l i comprendre'l millor per poder ajudar-lo. Argumenta Carpena (2012) que per crear un clima més empàtic cal que tot el professorat i personal de l'escola sigui conscient de les diferents realitats i necessitats de l'alumnat, responsabilitats, que com a persona més propera a l'infant, ha d'assumir la tutora o el tutor, ja que els educadors i educadores tenen l'obligació d'adaptar-se i donar un tracte de dignitat i respecte a l'alumnat. En un nivell moderat, aquestes conductes poden entendre's i assimilar-se en les bones pràctiques i els canvis continus de la comunitat escolar (Rogers, 2004). Altrament, en un nivell extrem, pot ser causa d'una elevada tensió en el grup i, de forma acumulativa, provocar una angoixa elevada i important en els i les docents, que se senten, a vegades, atacats (Geddes, 2010).

Segons Geddes (2010), el rendiment escolar pot disminuir a causa de:

- Poca capacitat per tolerar la frustració o la incertesa.
- Enuig amb aquelles persones que deceben.
- Una baixa autoestima.
- Insensibilitat cap als sentiments dels altres, és a dir, falta d'empatia.
- Falta de confiança en els adults.

Quan no només som empàtics i empàtiques sinó que, a més a més, ho mostrem amb l'actitud d'obertura, escoltant de manera activa, amb contacte ocular, mostrant interès i comprensió per allò que expliquen, qüestionant i

donant resposta als requeriments, estan demostrant què volem que facin ells o elles (Carpena, 2001). Tanmateix, no han d'oblidar, que estan sintonitzant amb l'alumnat i els estan ensenyant a ser empàtics i empàtiques posant-se com a models pels infants.

Així doncs, els i les docents s'han de qüestionar a si mateixos i mateixes, els rols que tenen i han de tenir clar que únicament podran ensenyar empatia amb empatia, ja que els comportaments i actituds dels i les mestres són models i punts de referència pels infants (Carpena, 2012). Per tant, tal com ja he mencionat anteriorment, la figura del professorat és un reflex pels infants, tant en els aspectes positius com negatius, per aquesta raó els i les mestres han de tenir cura de les seves accions, sempre basant-les en l'empatia i l'educació emocional.

Aspectes a analitzar en relació amb l'empatia

L'empatia a l'escola s'ha de treballar de manera transversal i sistematitzada (Barnett, 1987). L'autor argumenta que treballar-la d'aquesta manera té molts resultats positius que inclouen la comprensió social, més competència emocional, l'augment de conductes relacionades amb la consideració i la compassió, la regulació de l'agressió i altres comportaments antisocials, així com l'augment de l'autoconsciència i la millora de les habilitats comunicatives.

L'empatia es troba en qualsevol situació del dia a dia i en la vida en general, per aquesta raó s'expliquen sis situacions en concret, que són les situacions que més es desenvolupen a l'escola i a l'aula. Hi trobem: la comunicació, l'assertivitat, les relacions amb els i les altres, l'enveja, la provocació i els problemes.

La comunicació

Només cal fixar-se en el voltant per adonar-se que les persones estan en constant exposició a l'arribada d'informació. Depèn de la capacitat de recepció que entenguin el missatge i la informació d'una manera o d'una altra (Air Group, 2011). Aquests autors, esmenten que existeixen tres canals per transmetre informació: l'expressió facial, la gesticulació amb el cos i la veu. Tanmateix, les persones que tenen la capacitat i les ganes d'expressar les seves emocions de forma genuïna, inspiren confiança vers els i les altres, ja que tant la veu com el seu cos estan en sintonia. Així doncs, és important que quan els individus es comuniquen amb els i les altres, ho fan de forma empàtica perquè permet un enteniment sòlid entre les persones, així com entendre amb profunditat el missatge de l'altre i poder establir un diàleg o una conversa (Molina, 2005).

Tenir la capacitat de l'empatia desenvolupada és molt important, ja que les persones que expressen amb claredat les seves emocions i desitjos, desperten confiança en els i les altres. El mateix passa amb els individus que tenen una disposició oberta per entendre allò que els i les altres volen transmetre. D'aquesta manera, es crea un vincle important entre l'empatia i l'afecte, és a dir, sentir que l'altre té cura de tu (Air Group, 2011).

A més a més, els autors del curs, denominen l'empatia com una habilitat doble. Per una banda, la capacitat d'entendre el que l'altre sent i per altra banda, la capacitat de comunicar a l'altra que saps com se sent. Per tant, aquestes dues habilitats impliquen també habilitats de comunicació i de conèixer i reconèixer les emocions.

Soto (2012), esmenta que la importància de l'empatia en les comunicacions interpersonals sobrepassa qualsevol mitjà, des del punt de vista social. Una insuficiència en la nostra habilitat empàtica, tal com s'ha comentat anteriorment amb Goleman (1998), és el resultat d'una sordesa emocional i com a conseqüència, s'evidencien errors en la nostra capacitat per interpretar adequadament les necessitats dels altres.

Així doncs, per fomentar i desenvolupar millors comunicacions amb les altres persones, s'ha de saber escoltar amb atenció, ser flexible respecte al seu entorn, tenir la capacitat d'influir sobre les emocions dels i les altres i poder modular-les, comunicar i sentir allò que saben que les ajudarà i, recolzar-les,

gairebé incondicionalment, en qualsevol àmbit en el qual estiguin implicades. És l'aspecte social d'una persona solidària, que fomenta el treball en equip on ànima a participar i, ella o ell participa orientant, confiant i comunicant obertament, amb el que demostra la capacitat d'autocrítica total (De Vicente, 2014).

L'assertivitat

S'entén per assertivitat l'habilitat social que es treballa des de l'interior de l'infant. És la capacitat per ser clars o clares, francs o franques i directes. Dient el que es vol dir sense ferir els sentiments dels i les altres ni menyspreant els sentiments, pensaments i emocions de les altres persones (De Vicente, 2014). Seguint amb l'autora, les persones assertives saben el que volen, són segures d'elles mateixes i tenen un nivell alt d'autoestima i autoconfiança, de manera que estableixen una comunicació clara i directa amb els i les altres, són actives, busquen constantment assolir els seus objectius i accepten les limitacions que en algun moment poden interposar-se en el seu camí.

Per Carpena (2013), l'assertivitat juntament amb l'empatia són les habilitats socioemocionals per excel·lència. A l'escola, els infants estan en constant interacció, fet que provoca que expressin idees, judicis, sentiments i emocions negatives i positives molt sovint. Així doncs, han de poder sentir-se lliures per poder expressar el que pensen i senten, tot i respectar l'altre infant, actuant amb prudència, implicació, responsabilitat i compromís social (Mallart, 2002).

Per ser assertiu i assertiva cal desenvolupar les següents capacitats (Gallego, González, Vivas, 2007):

- Expressió de sentiments, pensaments, desitjos positius i negatius, d'una manera eficaç, sense desvalorar els drets dels altres i sense crear ni sentir vergonya.
- Discriminar les ocasions on l'expressió personal és adequada i important.
- Defensar-se, sense agressió ni passivitat, davant una conducta poc cooperadora, apropiada o raonable dels i les altres.

Dit així, l'assertivitat és necessària per expressar i comunicar les emocions a l'aula i a l'escola, així com millorar les relacions socials.

Les relacions amb els i les altres

Per una banda, una de les capacitats més importants de l'ésser humà és la de crear i mantenir relacions amb els altres individus. És una capacitat necessària per sobreviure (Punset, 2008). Per l'altra, l'empatia és el valor per excel·lència, de les relacions interpersonals humanes. És la font de connexió amb els infants i amb els adults i fa que la relació amb els altres sigui positiva (Carpena, 2001). A vegades, però, els infants que manifesten incapacitat empàtica no saben llegir el radar social i això desencadena a ferir, sense proposar-s'ho, la intimitat emocional dels i les altres. L'altra persona al sentir que no han sabut valorar els seus sentiments i emocions, se sent molest, ferit i ignorat i per tant, acaben fracassant en les relacions interpersonals (Soto, 2012).

No obstant això, mitjançant la lectura de les necessitats dels i les altres, es poden reajustar les actuacions i procedir amb un interès sincer, de manera que repercutirà positivament en les relacions personals (Molina, 2016).

Així doncs, l'empatia s'ha de considerar a l'hora de relacionar-se amb els adults i els infants, ja que dóna moltes oportunitats; primer amb els més propers i properes, que busquen amb qui compartir i confiar els seus problemes, alegries, fracassos... i volen ser escoltats i compresos; i, després amb totes aquelles persones menys properes, però que també es mereixen ser escoltades i compreses. D'aquesta manera es té l'oportunitat de cuidar el benestar i el desenvolupament de les relacions amb els altres (Soto, 2012).

L'empatia, així com defensa l'autor, és una eina indispensable que es pot utilitzar en el propi benefici i en el dels i les altres, que no serveix per destruir, sinó per fer néixer bones relacions en l'àmbit del creixement propi com a éssers humans.

Seguint en la mateixa línia Molina (2016), esmenta que Mahatma Gandhi defensava el següent: "Les tres quartes parts de les misèries i malentesos en el món acabarien si les persones sabessin posar-se en les sabates dels seus adversaris i entenguessin el seu punt de vista". Així doncs, la base de la moralitat, que sempre és a l'interior, ha de recolzar-se en l'empatia, que a la vegada, al ser portada amb integritat, és l'arrel de l'altruisme.

L'enveja

L'origen de l'enveja i les seves conseqüències han estat molt estudiades, sobretot per filòsofs: Aristòtil la va definir com “el dolor que ens causa la bona sort dels altres” i Kant com “la resistència a veure el nostre propi benestar eclipsat pel d'un o una altra, perquè l'estàndard que utilitzem per mesurar el nostre benestar depèn de la comparació amb el dels altres” (Bueno, 2014). D'aquestes definicions s'extreuen dues característiques principals; en primer lloc una fervent aspiració per posseir allò que ens manca, però que en gaudeixen els altres. En segon lloc, un desig de qui anhela quelcom, ho perdi o es vegi perjudicat (Chóliz, 2002). Per tant, l'enveja no és més que un sentiment, una emoció de caràcter desagradable que experimenten les persones quan una desitja quelcom que l'altra posseeix (Bueno, 2014).

L'enveja sorgeix de la comparació social, que és un dels processos més rellevants implicats en l'autoconcepte i l'autoestima, ja que els i les altres valoren les capacitats dels i les altres (Tesser i Campbell, 1980). L'enveja es produeix quan els altres individus superen les seves habilitats, els seus èxits o qualsevol altre aspecte psicològic que per ells és rellevant (Salovey i Rothman, 1991). L'estudi de Kedia, Musswelle i Linden (2014), demostra aquest concepte. La investigació va registrar l'activitat neuronal d'un grup de voluntaris i voluntàries en el moment de rebre una recompensa econòmica, diferent per a cadascú d'ells. En aquesta investigació es va observar que inicialment s'activava la zona cerebral que està implicada en la zona cerebral del nucli estriat ventral, fet que provoca una alliberació dels neurotransmissors que generen sensació de plaer. Quan els individus van comparar els seus guanys, els subjectes que havien rebut més recompensa econòmica se'ls va activar més la zona de cerebral pertinent a recompensa i els que havien rebut menys diners, els va disminuir l'activitat en aquesta zona. A més, van observar que la situació d'enveja per comparació social, disminuïa l'activitat neuronal de la zona cerebral que genera l'empatia. És a dir, que l'enveja sorgeix a partir de les comparacions que es fan entre persones, fet que provoca un estat emocional conflictiu, el qual fa disminuir l'empatia cap els i les altres, sobretot cap el subjecte envejat. Smith, Diener i Garonzik(1990), van crear una escala per

mesurar la tendència a experimentar l'enveja, de la qual van poder determinar tres factors:

1. Freqüència i intensitat de les experiències d'enveja.
2. Sentiments d'inferioritat.
3. Ressentiment i percepcions d'injustícia.

No es pot evitar l'enveja, ja que és una resposta automàtica del cervell, que respon al ressentiment per sensació d'injustícia, hostilitat o sentiment d'inferioritat (Chóliz, 2002). El que es pot fer és educar les reaccions que els infants, i també els adults, tenen en experimentar aquesta emoció. Per poder dur a terme la tasca d'educar l'emoció, s'ha d'aconseguir reconèixer-la, conèixer com actuen davant d'aquesta, segons la situació en què es troben, per tal de ser capaços de reconduir-la; aquesta tasca s'ha de dur a terme des d'edats primerenques, emprant l'educació emocional per tal de fer entendre les emocions i modificar les seves conductes, a més s'ha de fomentar l'empatia per tal que l'infant no generi de manera irracional el sentiment sinó que raoni abans d'actuar (Bueno, 2014).

La provocació

S'entén per provocació la capacitat que té tota persona d'excitar algú a fer quelcom. Aquesta acció també es troba en els infants, els quals es provoquen, fet que pot generar problemes i conflictes, com s'explica en el següent apartat. En relació a la provocació existeixen dos tipus de persones, la que provoca i la que és provocada. Aquestes situacions poden donar lloc a d'altres més compromeses, com per exemple l'assetjament escolar. La majoria de cops la persona que és provocada en certa manera busca la provocació, ja que és una forma per cridar l'atenció dels i les altres, tant dels adults com dels seus propis companys i companyes, aquestes esdevenen persones que són més actives, assertives, fortes i amb major autoestima que altres víctimes (Stepherson i Smith 1989). Olweus(1987), assenyala que la persona provocadora sol ser més impulsiva, amb dificultats per experimentar empatia cap a les seves "víctimes" i amb absència de remordiments en relació a les seves conductes.

Per tal de no arribar a extrems on la provocació sigui un problema considerable, s'ha d'intentar educar els infants mostrant conductes positives i, evitant aquelles que puguin ocasionar estats emocionals conflictius, i en cas

que aquests apareguin s'ha d'intentar que reaccionin de la millor manera possible, fins i tot canviant el focus d'atenció (Martín, 2009).

Els problemes

Els problemes que es generen entre els infants provoquen conflictes, on sovint la via de resolució que empren no és la més adequada. Els conflictes són part de la vida social i s'han de solucionar de forma constructiva, d'aquesta manera s'espera aportar beneficis a les dues parts (Garaigordobil i Maganto, 2011).

Els estudis que s'aporten en la investigació dels autors citats, confirmen que els infants amb major capacitat d'empatia també tenen alta capacitat per a resoldre de manera positiva els seus conflictes. A més, es comenta que les habilitats per a resoldre conflictes milloren amb l'edat. Per això, es pot dir que per tal de solucionar conflictes, els infants han de tenir habilitats, les quals s'aconsegueixen per mitjà de l'educació que reben, no només de la seva família sinó també a través de l'escola. Per tant, és essencial que els i les mestres detectin els possibles conflictes que puguin sorgir per tal de facilitar estratègies perquè els infants siguin capaços de resoldre'ls. Judson (2000), explica que el primer pas per resoldre un conflicte és sentir-se apreciat, ja que si es té confiança en un mateix o una mateixa (autoestima elevada) és més senzill veure les qualitats dels i les altres. Garaigordobil i Maganto (2011), comenten que és essencial el rol de l'empatia en la resolució de conflictes, ja que permet l'ús d'estratègies positives i cooperatives per tal que el conflicte es resolgui de manera correcta, sense donar peu a comportaments violents o poc apropiats.

Marc Pràctic

A partir dels conceptes exposats i les necessitats observades dins les aules del centre escolar Les Aigües del municipi de Cardedeu en el qual vaig desenvolupar les pràctiques III, em vaig adonar que hi havia una mancança a l'hora de detectar l'ús de l'empatia dins de l'aula i l'escola en general. Per exemple, hi havia infants que no eren capaços de posar-se en la pell de l'altra persona quan feien algun fet malament, de manera que això generava conflicte

i problemàtica dins de l'aula, provocant la mediació del professorat davant aquestes situacions. El professorat respecte a aquests fets, moltes vegades tampoc sabia com solucionar-ho i feia que es demanessin perdó entre ells i elles i ja ho donaven per solucionat. Això provocava que en el fons els grups – classe no estiguin cohesionats i que les relacions entre ells i elles no siguin del tot positives de manera que hi ha conflictes i malentesos. Així doncs, vaig decidir que calia fer un treball d'educació emocional en relació a l'empatia, per així millorar aquestes relacions entre l'alumnat i el professorat. Per aquesta raó, em vaig plantejar la següent pregunta: Com es pot avaluar l'empatia dels infants a l'escola?

Objectius

En aquest treball es pretén aportar informació sobre els beneficis de l'educació emocional basada en l'empatia essent treballada a l'aula i a l'escola. Tanmateix, es proposa un recurs pel professorat per tal que puguin avaluar els seus alumns en aquest aspecte emocional.

En el marc teòric es proposen els següents objectius:

- Conèixer més a fons què és l'empatia.
- Saber en quins àmbits del dia a dia hi és present.
- Prendre consciència de quin paper juga en l'educació emocional de cada nen i nena.
- Conèixer com s'ha de treballar l'empatia en l'àmbit educatiu.

Els objectius proposats en l'àmbit pràctic són:

- Crear, utilitzar i treballar eines d'avaluació de l'empatia.
- Facilitar recursos i estratègies als i les docents per poder avaluar l'empatia dels seus i les seves alumnes.
- Suggerir propostes de millora sobre com treballar i educar l'empatia.

Hipòtesis

S'espera que després d'haver realitzat un seguit d'activitats basades en l'educació emocional centrada en l'empatia, hi hagi una millora dels aspectes emocionals en situacions quotidianes. A més, es proposa un qüestionari bàsic perquè el puguin emprar els i les docents per tal d'avaluar l'empatia en el grup

classe. Així, hi haurà beneficis i millores en les relacions entre companys i companyes, més control de l'enveja, seran més assertius i assertives, milloraran la comunicació entre ells i elles i per tant s'entendran més, les provocacions cap als i les altres disminuiran i els problemes entre els infants també minvaran, ja que sabran entendre més a l'altra persona i tindran la capacitat de desenvolupar estratègies per solucionar els conflictes. Amb tots aquests canvis i millores l'ambient de la classe i les relacions entre els infants patiran un canvi significatiu i positiu, així com millorarà la inclusió de tots i totes.

Mètodes

Disseny i metodologia de l'estudi

La metodologia emprada en el projecte presentat s'emmarca dins del paradigma sociocrític, ja que d'acord amb Arnal (1992) adopta la idea que no és ni purament empírica ni tampoc únicament interpretativa; degut que sorgeix dels estudis comunitaris i de la investigació participant. Per tant, té com a objectiu analitzar els canvis socials i donar respostes als problemes que sorgeixin.

El marc on es porta a terme és a l'escola i a les aules, per tant és un terreny natural i idiogràfic, l'estudi realitzat i les dades obtingudes es podrà donar resposta als problemes concrets que presenten els nens i les nenes en vers l'empatia.

Així doncs, la investigació que s'ha desenvolupat utilitza tècniques de caràcter quantitatiu, degut que es recullen dades quantificables per avaluar la percepció de l'empatia, com tècniques de caràcter qualitatiu, ja que es pretén observar, interpretar i comprendre la visió que tenen els infants en relació a l'empatia, així com la visió que tenen els i les mestres en relació a cada infant que forma part del seu grup classe. Es tracta d'un estudi descriptiu de casos amb anàlisi retrospectiu de les dades recollides d'una mostra concreta en un moment donat, després d'haver realitzat una intervenció. Aquesta investigació és transversal, ja que les dades només es registren en un moment donat, un cop realitzada la intervenció amb els infants, emprant un qüestionari el qual ha de ser completat per cada alumne i alumna i pel professorat-tutor o tutora d'aquests, que ha de completar un qüestionari per a cada infant del seu grup

classe. Tanmateix, és exploratòria i explicativa, ja que es detallen els resultats obtinguts de l'estudi. El qüestionari ens permet detallar les dades empíriques-analítiques o quantitatives i les conclusions mostren les dades qualitatives.

Mostra

La mostra participativa inicial de l'estudi, va estar formada, d'una banda pels i les alumnes que estan cursant l'últim curs d'educació primària de l'escola Les Aigües del municipi de Cardedeu. Cal comentar que un dels alumnes no va participar en l'estudi, ja que la mare no li va firmar el consentiment informat. Aquesta mostra està formada per 52 alumnes, dels quals 25 són nenes, representant un 48% del total de la mostra, i 27 són nens, representant un 52%. La mitjana d'edat poblacional es troba al voltant dels 11 anys. D'altra banda, els i les mestres-tutors dels infants són un home i una dona.

El finalitzar l'estudi la mostra analitzada ha estat de 51 alumnes, degut que un no ha signat el consentiment, aspecte fonamental per a ésser participant de l'estudi.

Qüestions ètiques

Per dur a terme la investigació vaig seguir un seguit de qüestions ètiques, per tal que tant l'alumnat com el professorat i els pares i mares dels infants estiguessin informats en tot moment de la investigació que volia realitzar i fossin lliures de decidir si els infants participarien o no. Aquestes qüestions ètiques són les següents:

- He demanat a la meva tutora, l'Esther, que em redactés una carta de presentació per les famílies, conforme el meu estudi és un projecte de final de grau (Annex 1).
- He firmat un compromís ètic de l'estudiant per tal de realitzar el treball final de grau (Annex 2).
- He demanat el consentiment de les famílies perquè els seus fills i filles participessin en la investigació amb la total llibertat de negar-s'hi, si així ho creien convenient. Tanmateix, en aquest consentiment informat, he facilitat a les famílies la possibilitat de contactar amb mi (Annex 3).

- He informat dels resultats obtinguts al professorat de l'aula i els he facilitat la proposta per millorar l'empatia a les seves aules.
- He respectat els drets fonamentals tant dels infants com del professorat.
- He presentat un treball escrit original, evitant la còpia total o parcial d'un altre treball escrit publicat o no publicat.

Instruments

Per tal de desenvolupar la part pràctica de la investigació, s'han plantejat una sèrie d'instruments per a recollir les variables proposades, aquestes eines són: el qüestionari i l'observació. S'han triat aquests dos instruments, ja que permeten recollir un gran nombre de dades en poc temps. Tanmateix, aquests dos mètodes de recollida de dades permeten que els participants de la investigació no se sentin avaluats o avaluades constantment, i això evita que hi hagi un biaix, provocat per la màxima implicació dels infants i pels estereotips socials de què és correcte. D'aquesta manera els resultats queden menys afectats.

Observació

L'observació comprèn tot el conjunt d'operacions mitjançant les quals es contrasta el model d'anàlisi, la hipòtesi i de conceptes amb la realitat i les dades recollides (Quivy i Van Campenhound, 1997). És doncs, una fase de recollida de múltiples informacions, que després caldrà analitzar sistemàticament en una fase posterior. L'observació és, d'una banda, una etapa intermèdia entre la construcció dels conceptes i de les hipòtesis i, d'altra banda, l'examen de les dades utilitzades per tal de verificar-les. Anguera (1988), esmenta que l'observació ofereix una àmplia perspectiva d'anàlisi dels comportaments que es detecten en el marc escolar.

Tanmateix, l'observació depèn del propòsit que mou a la persona que la formula, ja que està relacionada amb la teoria, les creences, concepcions, els seus propòsits i les experiències prèvies de la persona que efectua l'observació (Everston i Judith, 1989). Seguint amb l'autor, cal tenir en compte que cada una d'aquestes persones aplicarà alguna forma d'observació deliberada i sistemàtica; però el resultat de l'observació específic variarà en cada cas, ja que cada investigador i investigadora escollirà punts d'atenció diferents, els

llocs seran diferents, se seleccionaran coneixements diferents, la duració de l'observació variarà, els mètodes que s'utilitzaran per recollir dades seran diferents i les regles per determinar les proves també variaran. En la present investigació s'ha confeccionat un registre d'observació (annex 4), per tal de recollir el conjunt de dades que es considera més rellevant per així poder desenvolupar el projecte. L'observació s'ha dut a terme a l'hora de l'esbarjo, durant mitja hora, moment en què es pot detectar amb major facilitat l'aspecte de l'empatia segons les situacions que puguin sorgir. L'observació és participant degut que els infants quan han tingut algun problema i malentès, han recorregut a buscar el meu ajut per solucionar-ho. Llavors, m'han preguntat què és el que estava fent en aquell moment i tot seguit, m'han fet saber el seu problema per tal que els hi faciliti la manera de resoldre'l. D'aquesta manera han sigut conscients que estaven participant en una altra activitat. Aquesta tasca s'ha dut a terme durant el període de dues setmanes per tal de poder recollir el màxim de dades possibles. Aquesta eina consta de catorze aspectes a observar, dins dels quals hi trobem trenta-cinc ítems a avaluar; aquests aspectes *grosso modo* podem resumir en: comunicació, assertivitat, relacions amb els altres, enveja, provocacions i problemes, els quals formen part de les dimensions en relació l'empatia exposades dins el marc teòric.

Qüestionari

El qüestionari ha esdevingut una eina fonamental en les investigacions, gràcies als darrers desenvolupaments metodològics, exactament en l'aspecte estadístic. Consisteix en un recull de preguntes de diferents tipus, sistematitzades i prioritzades sobre els fets que interessin en una investigació podent ésser administrada de manera grupal i permet estalviar temps a l'hora de la captació i la recollida de dades (García, 2003).

Per tal de recollir informació directa tant dels infants com dels seus i les seves mestres, a l'inici de la investigació es va plantejar un tipus de qüestionari dividit en blocs referents a les dimensions citades en el marc teòric respecte l'empatia on a cada bloc o apartat proposat hi havia un nombre de qüestions que no era igual i que era rellevant per concretar els aspectes citats. Altrament, per no influir en les respostes donades per part dels infants i dels mestres es va eliminar els títols de les dimensions i es van barrejar les preguntes per així no

alterar els resultats per la visió que tenen els infants sobre què és socialment correcte. Així és que, s'han creat dos qüestionaris per poder captar la informació de cadascuna de les persones participants en l'estudi. Un dels qüestionaris és pels infants i l'altre pel professorat, els dos contenen les mateixes preguntes, encara que el dels infants s'ha adaptat al nivell lingüístic d'aquests (annex 5). Cada infant va respondre un sol qüestionari pensant en si mateix i en les seves relacions amb els companys i companyes i ho va fer de manera individual. El professorat va respondre un qüestionari per cada infant de la seva aula pensant en com és l'infant i com es relaciona amb els altres infants de l'aula. També el van realitzar de manera individual en els seus moments lliures i quan van acabar de respondre'ls tots me'ls van fer arribar.

En aquest instrument s'han plantejat un total de dinou qüestions, les quals tracten aspectes relacionats amb l'empatia, com són: comunicació, assertivitat, relacions amb els altres, enveja, provocacions i problemes.

Tanmateix, prèviament de passar-los-hi el qüestionari al tutor de 6èB i a la tutora de 6èA, els vaig facilitar un glossari amb les definicions de les paraules clau del qüestionari per tal que tant el mestre com la mestra entenguessin el mateix significat de les paraules (annex 6).

Procediment

Totes les persones que han participat en l'estudi van haver de signar el consentiment informat, en el cas dels infants, el consentiment va ser signat pels seus pares o mares o tutors i tutores legals (annex 3). Aquest constava de l'explicació de l'estudi que es duria a terme, a més es facilitava un telèfon de contacte per tal de resoldre possibles dubtes sobre el projecte. El document va ser explicat tant als infants, per tal que ho poguessin explicar a casa, com al professorat.

Un cop recollits els consentiments informats, es va iniciar el seguit d'activitats per treballar l'empatia. En primer lloc, es va realitzar una explicació per part de la investigadora on situava el projecte que realitzaria en l'àmbit universitari. A més, es va explicar tant a l'alumnat com als i les mestres, que per tal de dur a terme la investigació necessitava recollir un seguit de dades sobre la percepció que els infants i els seus tutors i tutores tenen sobre l'empatia. Per tal d'assegurar que sabien exactament què és l'empatia, es va fer una explicació

sobre el concepte aplicat en dos exemples; el primer, va tractar el malestar físic per part d'un infant (trobar-se malament a causa d'un malestar físic) i, el segon va tractar de l'alegria derivada d'un èxit (guanyar un campionat esportiu) (annex 7).

En segon lloc, es va dur a terme el qüestionari. En aquesta es va fer una explicació prèvia on es van llegir tots els ítems que componien el document així com l'escala que es feia servir. Es va donar temps perquè els infants poguessin fer preguntes relacionades amb el que s'havia explicat. Aquest va ser respost individualment per cada infant durant la tutoria. En tercer lloc, es va dur a terme l'observació durant dues setmanes en el moment de l'esbarjo. En un principi havia de ser una setmana per a cada grup classe, però la realitat és que les dues classes juguen plegades. Així doncs, vaig optar per fer una sola observació que va ser participant, ja que els nens i nenes em preguntaven quina era la meva tasca al pati.

Anàlisi de les dades

El tractament de les dades s'ha fet mitjançant dos mètodes segons l'eina emprada per recollir la informació. Per una banda, s'ha realitzat una anàlisi qualitativa de les dades recollides mitjançant l'observació. En aquesta s'ha realitzat el buidatge d'informació i la interpretació d'aquesta. Per altra banda, s'ha realitzat l'anàlisi d'estadística de les dades recollides mitjançant el qüestionari. Aquesta s'ha dut a terme a partir de la complementació de la base de dades realitzada amb el programa Excel en el que s'han realitzat gràfiques per tal de poder realitzar una anàlisi estadística bàsica.

Resultats

Qüestionari

Els resultats es mostren en un conjunt format per un gràfic de barres a la part superior, en l'eix de les ordenades trobem l'escala de valors puntuada de 0 a 4 referent a les opcions de resposta que tant l'alumnat com el professorat es trobaven al qüestionari, on 0 vol dir mai, 1 poques vegades, 2 algunes vegades, 3 moltes vegades i 4 vol dir sempre. A l'eix d'abscisses es troba el nombre

d'infants de l'aula i, una taula que recull els valors per cada aspecte segons l'alumnat i el professorat.

L'ordre dels gràfics són primer la classe de 6èA i després la classe de 6èB i, primer es troben els gràfics de l'empatia en relació la comunicació, després en relació l'assertivitat, seguidament l'empatia sobre les relacions amb els i les altres, l'empatia en relació l'enveja, en relació la provocació i, finalment en relació als problemes.

Els resultats obtinguts han estat processats mitjançant la comparativa entre les respostes donades dels infants i del professorat que havien coincidit amb el mateix nombre marcat en el qüestionari. En la taula de dades que hi ha a sota de cada gràfic es pot veure que en algun cas el número coincideix en l'ítem. És a partir d'aquests números que he pogut analitzar si el professorat coneix empàticament al seu alumnat.

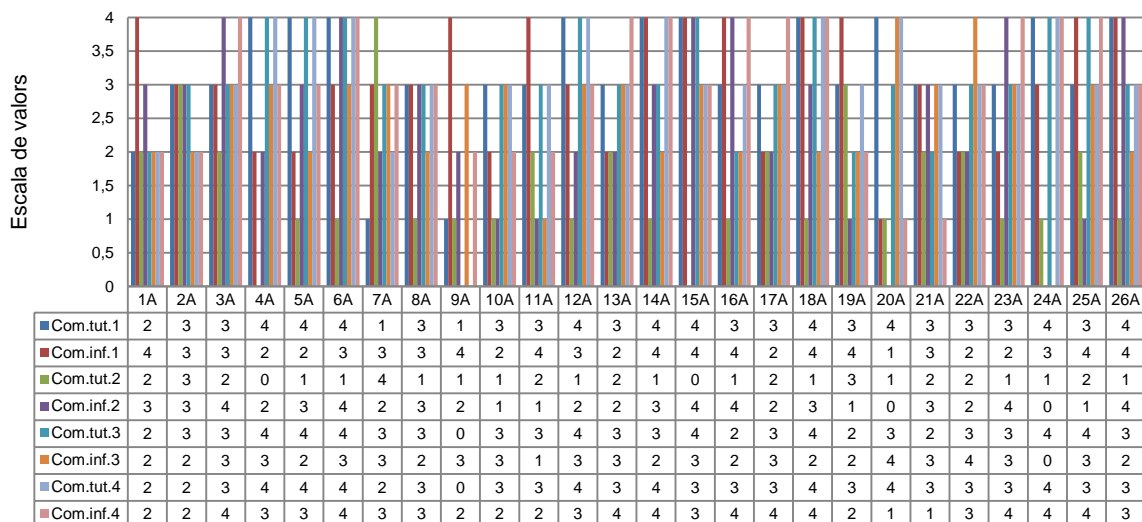
També, s'ha realitzat l'anàlisi contant les respostes del professorat per així saber a quins infants veuen més empàtics donant puntuacions de 3 i 4, i a quins veuen menys empàtics donant puntuacions de 0 i 1.

Empatia en relació a la comunicació

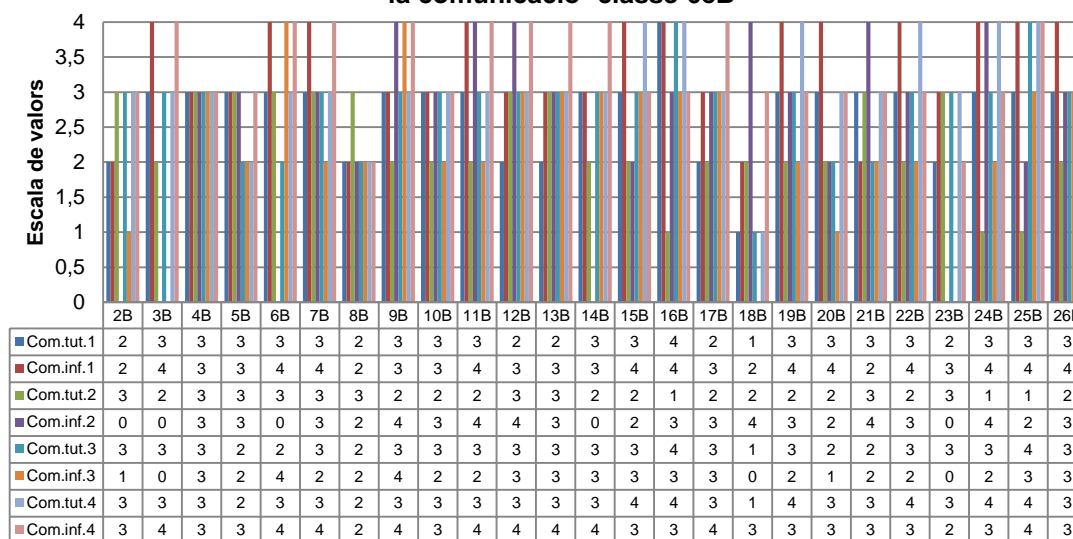
Aquests gràfics representen la comparació entre el professorat i l'alumnat respecte l'empatia en relació a la comunicació de les classes de 6è.

Gràfic 1

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació a la comunicació -classe 6èA

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació a la comunicació -classe 6èB

Tal com es pot veure en el gràfic 1, referent a la classe de 6èA es recullen els quatre ítems valorats mitjançant el qüestionari. De 208 respostes donades entre professora i alumnes, 62 coincideixen. És a dir un 30% de les respostes recollides. Tanmateix, en el gràfic 2, referent a la classe 6èB, de 200 ítems respostos entre professor i alumnes 64 coincideixen. És a dir, en un 32% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i la mestra.

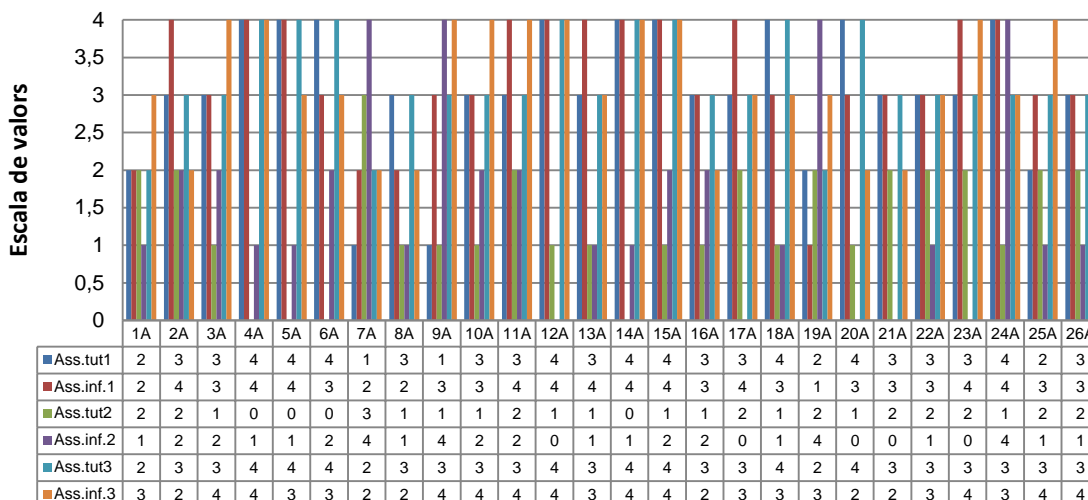
Analitzant els resultats de la taula del gràfic 1 s'observa que quant a les respostes de la tutora en 6 casos aquestes puntuacions són molt altes, corresponent en 5 nens i 1 nena. Quant a les puntuacions més baixes respecte a l'empatia en la comunicació hi ha 1 cas d'un nen. En canvi, en el gràfic 2 es troben 3 infants que obtenen puntuacions elevades per part del professor sent 2 nenes i 1 és un nen i, 1 cas d'una nena que obté una puntuació baixa en relació l'empatia en la comunicació.

En general, al gràfic 1, s'observa que els infants no es puntuen gaire alts. Només hi ha un cas d'1 nen. Aquest, coincideix en 2 ítems amb la seva tutora. En canvi, en el gràfic 2, s'observa certa tendència en els infants de puntuar-se a l'alta. Hi ha un cas d'una nena que coincideix exactament en totes les respostes amb el tutor.

Empatia en relació l'assertivitat

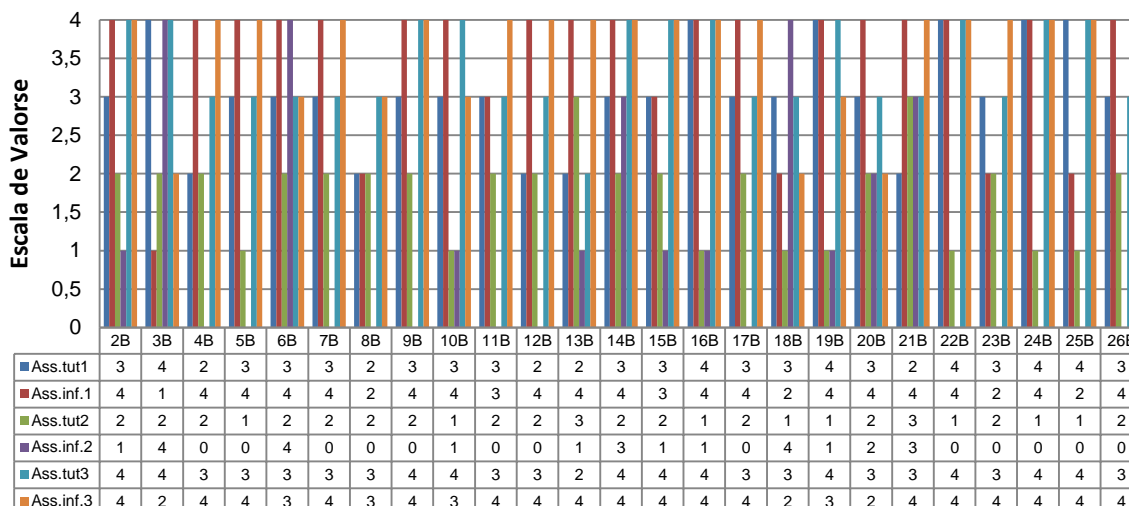
Aquests gràfics representen la comparació entre el professorat i l'alumnat respecte l'empatia en relació a l'assertivitat de les classes de 6è

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació a l'assertivitat -classe 6èA

Gràfic 4

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació a l'assertivitat -classe 6èB

Tal com es pot veure en el gràfic 3, referent a la classe 6èA, es recullen els tres ítems valorats mitjançant el qüestionari. De 156 ítems respostos entre professora i alumnes 50 coincideixen. És a dir, en un 32% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i la mestra. Tanmateix, en el gràfic 4, referent a la classe 6èB, de 150 ítems respostos entre professor i alumnes 44 coincideixen. És a dir, en un 29% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i el mestre.

Cal fer un incís quant a les preguntes que componen aquesta dimensió. Pel que fa a l'ítem dos, per considerar més empàtic l'infant vers aquesta dimensió

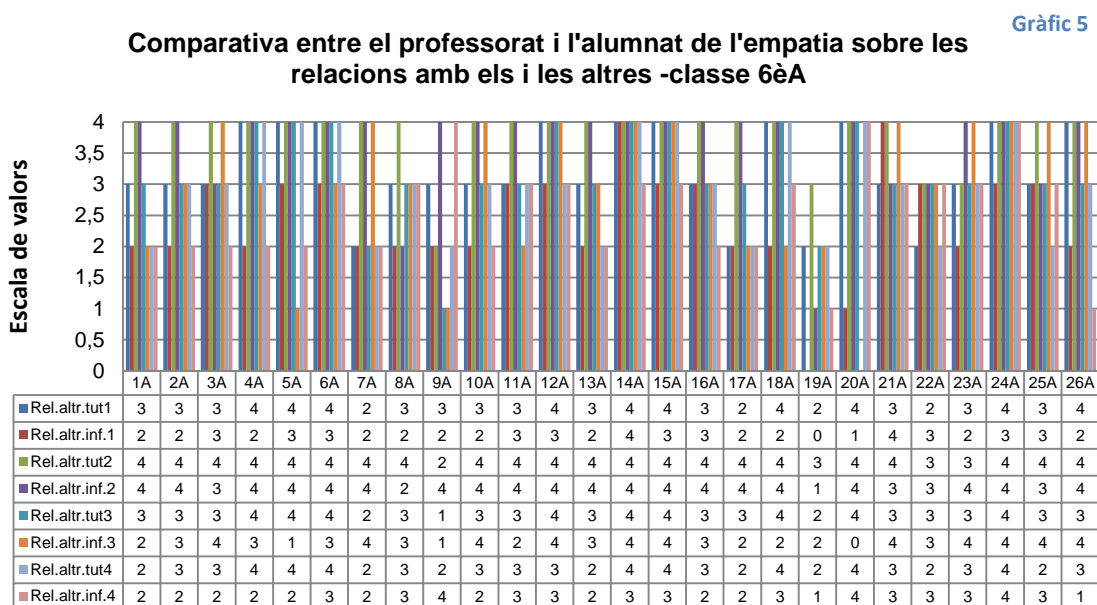
és necessari que puntuïn 0 o 1. Aquest aspecte s'ha tingut en compte a l'hora de fer el recompte.

Analitzant els resultats de la taula del gràfic 3, s'observa que quant a les respostes de la tutora en 8 casos aquestes puntuacions són molt altes, corresponent en 7 nens i 1 nena. Quant a les puntuacions més baixes respecte a l'empatia en l'assertivitat per part de la mestra no hi ha cap cas. En canvi, en el gràfic 4 es troben 8 infants que obtenen puntuacions elevades per part del professor sent 7 nenes i 1 és un nen. En 2 casos de nens obtenen una puntuació baixa en relació l'empatia en l'assertivitat.

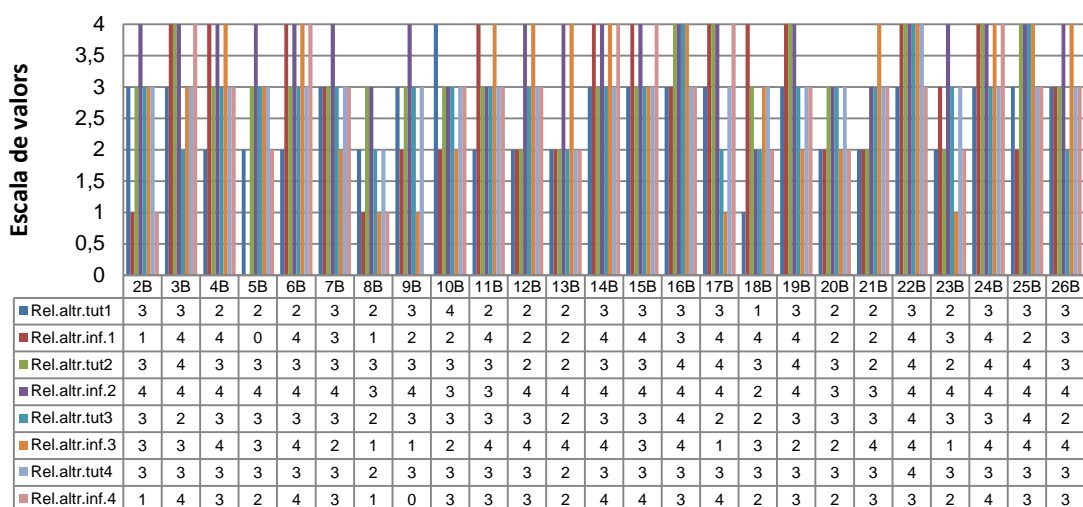
En general, al gràfic 3, s'observa que els infants no es puntuen gaire alts. Només hi ha un cas d'1 nen. Aquest, coincideix en 2 ítems amb la seva tutora. En canvi, en el gràfic 4, s'observa certa tendència en els infants de puntuar-se a l'alta, ja que hi ha 17 que es puntuen alt, sent 7 nenes i 10 nens.

Empatia sobre les relacions amb els i les altres

Aquests gràfics representen la comparació entre el professorat i l'alumnat respecte l'empatia les relacions amb els i les altres de les classes de 6è.

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia sobre les relacions amb els i les altres -classe 6èB

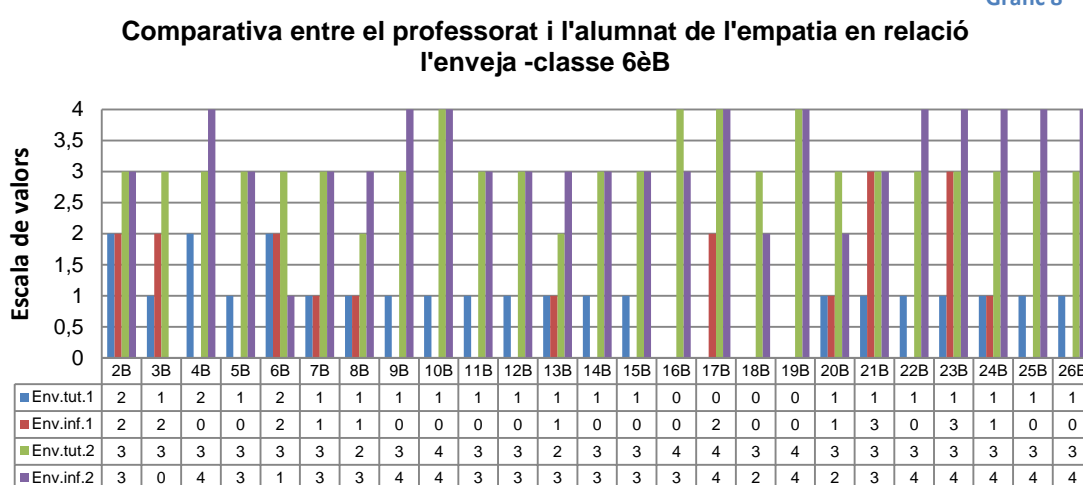
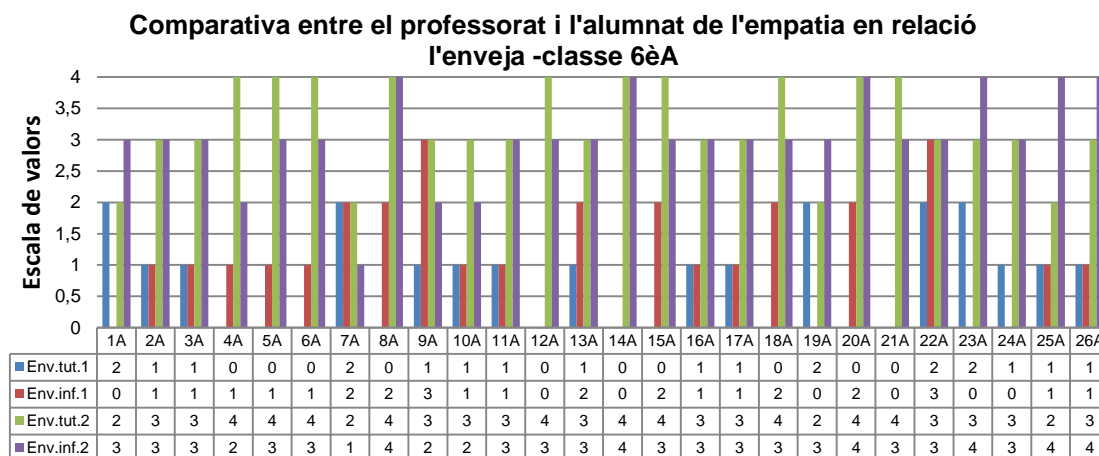
Tal com es pot veure en el gràfic 5, referent a la classe 6èA, es recullen els tres ítems valorats mitjançant el qüestionari. De 208 ítems respostos entre professora i alumnes 96 coincideixen. És a dir, en un 46% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i la mestra. Tanmateix, en el gràfic 6, referent a la classe 6èB, de 200 ítems respostos entre professor i alumnes 70 coincideixen. És a dir, en un 35% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i el mestre.

Analitzant els resultats de la taula del gràfic 5, s'observa que quant a les respostes de la tutora en 18 casos aquestes puntuacions són molt altes, dels quals 10 són nenes i 8 són nens. A més, s'observa que en 8 casos coincideix la resposta donada pels infants amb la de la tutora. La tutora no ha donat puntuacions baixes a cap infant, encara que s'ha donat el cas que dues nenes s'han puntuat baix.

Quant al gràfic 6, el mestre puntua alt a 11 infants, 8 nenes i 3 nens. Les puntuacions entre infant i tutor coincideixen en 5 casos, 4 nenes i 1 nen. El tutor no puntua baix cap infant; en canvi, en el cas dels infants, hi ha un nen que es puntua baix.

Empatia en relació l'enveja

Aquests gràfics representen la comparació entre el professorat i l'alumnat respecte l'empatia en relació l'enveja de les classes de 6è.

Tal com es pot veure en el gràfic 7, referent a la classe 6èA, es recullen els dos ítems valorats mitjançant el qüestionari. De 104 ítems respostos entre professora i alumnes 46 coincideixen. És a dir, en un 44% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i la mestra. Tanmateix, en el gràfic 8, referent a la classe 6èB, de 110 ítems respostos entre professor i alumnes 42 coincideixen. És a dir, en un 38% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i el mestre.

Cal comentar que tal com passa amb l'assertivitat, pel que fa a l'ítem ú, per considerar més empàtic l'infant vers aquesta dimensió és necessari que puntuï 0 o 1. Aquest aspecte s'ha tingut en compte a l'hora de fer el recompte. Analitzant els resultats de la taula del gràfic 7, la mestra puntua positivament, és a dir amb puntuacions altes a 20 infants, dels quals 10 són nenes i 10 són nens. Es troba que només hi ha una puntuació baixa per part d'un infant, en

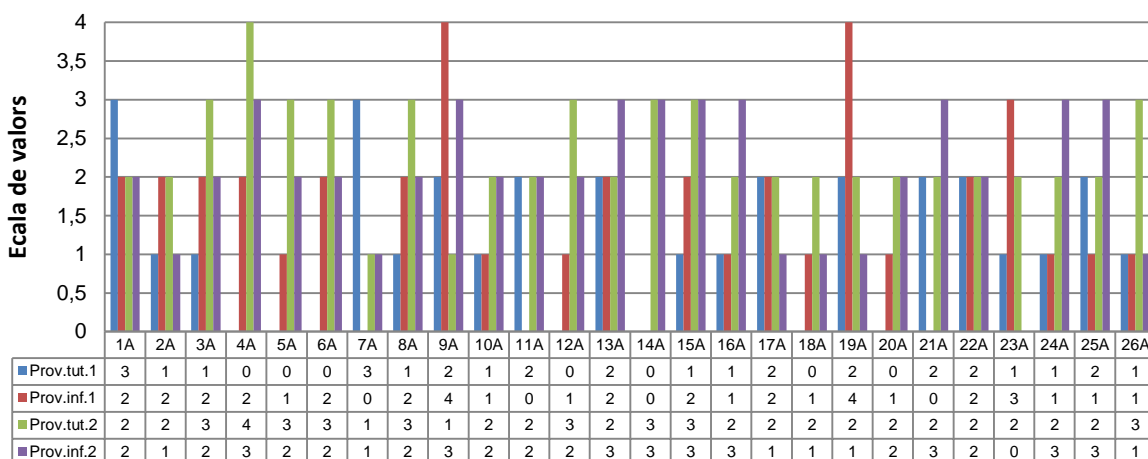
canvi la tutora no ha puntuat cap nen o nena amb puntuacions baixes. Coincideixen 14 preguntes amb les respostes donades entre infant i tutora. En el gràfic 8 el tutor ha puntuat alt el mateix nombre d'alumnes que la mestra de 6èA. Els infants s'han puntuat alt en 18 casos. Coincideixen 15 infants amb les respostes del tutor 6 nens i la resta són nenes.

Empatia en relació la provocació

Aquests gràfics representen la comparació entre el professorat i l'alumnat respecte l'empatia en relació la provocació de les classes de 6è.

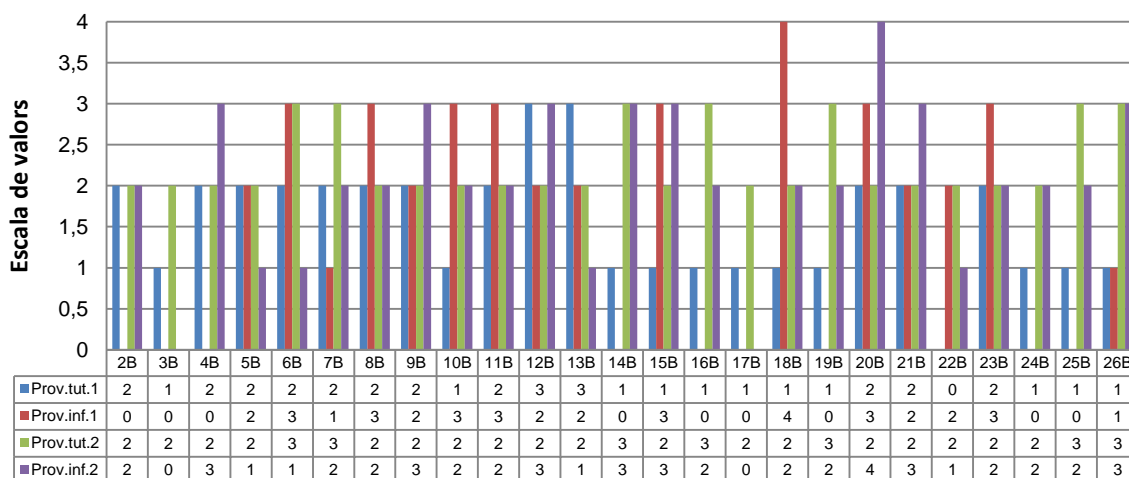
Gràfic 9

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació la provocació -classe 6èA

Gràfic 10

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació la provocació -classe 6èB

Tal com es pot veure en el gràfic 9, referent a la classe 6èA, es recullen els dos ítems valorats mitjançant el qüestionari. De 104 ítems respostos entre professora i alumnes 32 coincideixen. És a dir, en un 31% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i la mestra. Tanmateix, en el gràfic 10, referent a la classe 6èB, de 110 ítems respostos entre professor i alumnes 26 coincideixen. És a dir, en un 24% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i el mestre.

Aquesta dimensió, com en l'assertivitat i en l'enveja, per considerar més empàtic l'infant vers aquesta dimensió és necessari que puntuïn 0 o 1. Aquest aspecte s'ha tingut en compte a l'hora de fer el recompte.

Analitzant els resultats de la taula del gràfic 9, la mestra puntua alt a 10 infants, dels quals 3 són nenes i 7 són nens. Només es puntuen alts un total de 5 infants, dels quals només 1 és nen. Només un nen i el tutor coincideixen.

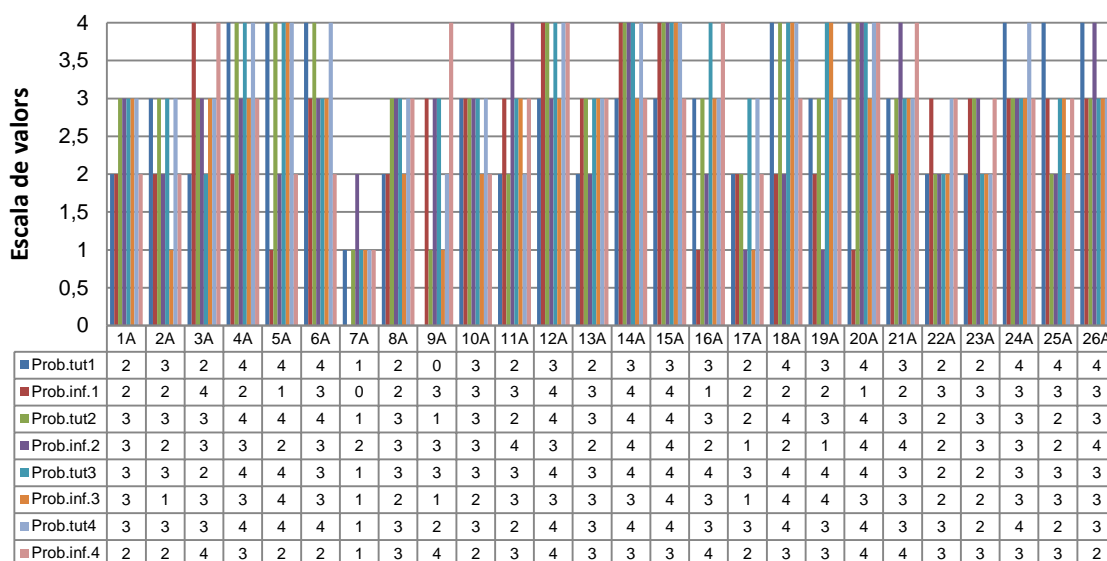
En el gràfic 10 el tutor ha puntuat alt 5 alumnes, dels quals 4 són nenes. Els infants s'han puntuat alt en 2 ocasions, les dues són nenes. Només una nena i el tutor coincideixen.

Empatia en relació als problemes

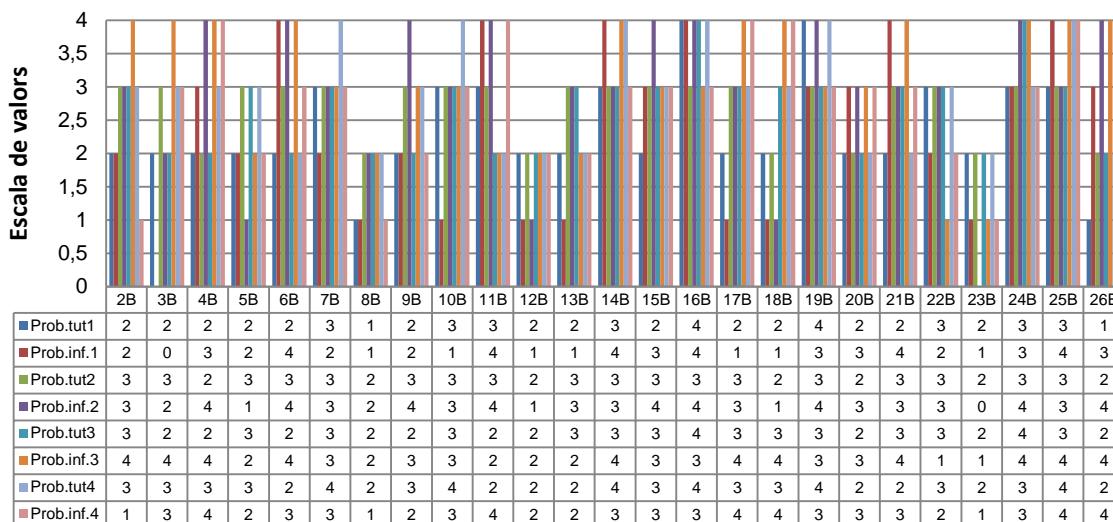
Aquests gràfics representen la comparació entre el professorat i l'alumnat respecte l'empatia en relació els problemes de les classes de 6è.

Gràfic 11

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació els problemes -classe 6èA

Comparativa entre el professorat i l'alumnat de l'empatia en relació els problemes -classe 6èB

Tal com es pot veure en el gràfic 11, referent a la classe 6èA, es recullen els quatre ítems valorats mitjançant el qüestionari. De 208 ítems respostos entre professora i alumnes 74 coincideixen. És a dir, en un 35% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i la mestra. Tanmateix, en el gràfic 12, referent a la classe 6èB, de 220 ítems respostos entre professor i alumnes 60 coincideixen. És a dir, en un 27% les respostes donades coincideixen entre l'alumnat i el mestre.

Analitzant els resultats de la taula del gràfic 11, la tutora ha puntuat alt a 14 infants, dels quals la meitat són nenes. En el cas dels infants 6 s'han puntuat alt, sent la meitat nens. Només la mestra ha puntuat baix un nen i una nena quant a aquesta dimensió. Dos nens s'han puntuat baix, coincidint un d'aquests amb la mestra.

En el gràfic 12, el mestre ha puntuat alt a 8 infants, sent 6 nenes i 2 nens. Els infants s'han puntuat alt en 11 casos, coincidint amb el tutor en 5 casos, sent totes nenes. El mestre puntuava baix només 2 nens, i els infants es puntuaven baix en 3 casos, coincidint en 1 cas amb el tutor.

Observació participant

Quant a la graella de recollida de dades per mitjà de l'observació, cal comentar que un principi, la idea era realitzar dues graelles d'observació; una per 6èA i l'altre per 6èB però al llarg de les dues setmanes, vaig poder observar que els i les nenes de 6èA i 6èB juguen plegats. No hi ha separació de classes i

l'alumnat juga barrejat i conjuntament. Per aquest motiu, només he realitzat una sola graella amb l'observació conjunta de les dues classes. El buidatge de resultats obtinguts es troba a l'annex 8.

A grans trets, els resultats obtinguts són els següents:

- Nivell de participació en el joc:
 - Es fan grups, no juguen tots els infants junts, hi ha barreges entre classes. Practiquen jocs esportius, cooperatius, tradicionals. Solen comunicar-se verbalment, malgrat que alguns cops utilitzen llenguatge verbal quan hi ha algun conflicte.
- Monopolització del joc:
 - Els nens no tendeixen a monopolitzar el joc. Són respectuosos en les normes encara que algun cop sorgeixen conflictes. Hi ha un nen que no juga gaire amb els altres infants, ja que verbalitza que s'avorreix. Aquest infant quan s'enfada, no verbalitza el què li passa, en canvi, els seus companys i companyes intenten dialogar per entendre'l.
- Relació entre l'alumnat:
 - En general, les relacions entre infants són bones. Encara que, moltes vegades hi ha un nen que s'aïlla del grup-classe i els infants intenten acollir-lo.
- Tipus d'actitud entre l'alumnat:
 - L'actitud que predomina és cooperativa. Tant en nens com en nenes hi ha moments que sí que destaquen actituds d'enveja causades per un fet concret.
- Com acullen els comentaris de la resta de l'alumnat i com conceben l'error i la culpa:
 - A grans trets, tant nens com nenes els costa acceptar la seva part de culpa davant un conflicte i tenen facilitat per veure allò que ha fet malament l'altra persona. Per aquest motiu, necessiten el professorat per resoldre el conflicte, ja que aquest els fa adonar del que ha fet malament les dues parts. Alguns cops el fet de demanar perdó no és del tot sincer.
- Solució en relació al desacord:
 - El desacord sorgeix quan no hi ha acord per les dues parts. Normalment dialòguen però, hi ha moments que s'enfaden perquè no

s'escolten. Quan no aconsegueixen resoldre-ho sols, demanen ajuda al professorat o deixen de jugar al que jugaven.

- Expressió d'emocions i sentiments a l'hora de relacionar-se:
 - Les nenes mostren els sentiments tant positius com negatius però no saben gestionar-los de manera correcta i és per això que sorgeixen conflictes i problemes variis. Hi ha un nen que generalment, només mostra els sentiments negatius, ja que són pocs els dies que es mostra positiu. La resta de l'alumnat tendeix a mostrar alegria i diversió. Tanmateix, expressen com se senten.
- L'alumnat demana ajuda a la resta d'infants o professorat quan no saben resoldre un problema:
 - Moltes vegades, quan la situació els o les supera demanen ajuda al professorat, perquè aquest, els o les fa dialogar i arribar a un acord. Entre infants és més difícil, perquè si no es consideren amics o amigues no s'ajuden.
- Escolta entre infants:
 - L'escolta entre infants no és activa, ja que a vegades hi ha ruptura comunicativa. Quan les dues parts aconsegueixen interaccionar amb escolta activa s'observa que hi ha mirada ocular i feedbacks, que generalment, desencadena a solucionar el problema.
- Tipus de joc entre nens:
 - Hi ha dos grups d'infants i dos tipus de joc. Els nens que juguen a jocs esportius i els que juguen a jocs cooperatius. A vegades, també juguen a jocs més agressius, fins que se'ls crida l'atenció.
- Tipus de joc entre les nenes:
 - Hi ha dos grups de nenes. Algunes no tenen un joc en concret, ja que generalment, es passen les estones d'esbarjo caminant pel pati o assegudes a les grades i parlen de les seves coses. Encara que, hi ha altres nenes que també juguen a jocs tradicionals, cooperatius i esportius.
- Tipus de joc entre nens i nenes:
 - Hi ha interacció, encara que no tots i totes juguen plegats. Hi ha moments que juguen barrejats entre classes a jocs cooperatius, esportius o tradicionals.

- Comportament no verbal davant un conflicte:
 - En els nens és on hi ha més comportament no verbal de tipus agressiu (s'assenyalen, es mostren inquietos amb una mirada enrabiada, etc). En les nenes no s'ha mostrat cap comportament no verbal.
- Tipus de relació entre professorat i l'alumnat:
 - Generalment, busquen a l'adult. Depèn de l'adult els fa una escolta activa o una ruptura comunicativa. Hi ha un cas concret d'una professora que sí que fa de mediatadora de conflictes de manera positiva i total, ja que fa molta escolta activa i empra el conflicte cognitiu per resoldre els problemes.

Interpretació dels resultats

Interpretació dels qüestionaris

En referència a les dades recollides mitjançant el qüestionari s'ha observat que hi ha molt poca coincidència en les respostes donades entre professorat i alumnat. Això fa pensar que, l'aspecte de l'empatia no es treballa de manera directa amb l'alumnat i tampoc se li dóna un gran pes a l'aula per afavorir les relacions entre els i les alumnes, la inclusió de tots i totes i el benestar del grup-classe. A continuació, es presenta una taula resum dels percentatges extrets dels qüestionaris, en aquells ítems on coincidien l'alumnat i el professorat sense fer distinció de sexe però sí d'aula.

Dimensions de l'empatia	Classe 6èA	Classe 6èB
Comunicació	30%	32%
Assertivitat	32%	29%
Relacions amb els i les altres	46%	35%
Enveja	44%	38%
Provocacions	31%	24%
Problemes	35%	27%
%total	36%	31%

En vist dels resultats, es pot concloure que en general, el professorat de les dues aules coneix empàticament poc al seu alumant. Tot i així, la classe de 6èA resulta una mica més emocionalment empàtica que la classe de 6èB i, per

tant es pot concloure que sembla que la tutora coneix més l'empatia del seu alumnat. Cal tenir en compte que la tutorització de 6èA ve donada per una dona i en canvi, la de 6èB ve donada per un home. No es pot confirmar del tot que aquest fet tingui alguna rellevància en els resultats, malgrat que s'ha de tenir en compte. Tal com s'ha vist en l'anàlisi de dades, la mestra sol puntuar més alt els seus alumnes, fet que fa pensar que reconeix més positivament que el mestre, aquests aspectes en el seu alumnat. En canvi, són els i les alumnes de 6èB qui es puntuen més alts a sí mateixos i mateixes, fet que es pot relacionar amb aprenentatges socials previs consolidats, és a dir que manifesten en les seves respostes allò que és socialment correcte i ben vist per l'adult.

No obstant això, els tant per cert són baixos i això fa pensa que cal treballar més l'empatia a l'aula per afavorir la congruència entre les respostes donades. En les dues aules de totes les dimensions que s'han analitzat, els resultats mostren que en les preguntes de l'empatia en relació l'enveja, és on el professorat coincideix més amb l'alumnat, i per tant el professorat coneix més als seus infants tot i que, insisteixo, que els tant per cent són baixos. Altrament, pel que fa a la dimensió que menys coneixen els tutors als seus infants, podem veure que la tutora de 6èA, obté el percentatge més baix amb l'empatia en relació a la comunicació i, el tutor de 6èB, l'obté amb l'empatia en relació a les provocacions. Tanmateix, pel que fa a la dimensió de les relacions amb els i les altres es pot veure que és on hi ha una major diferència entre una classe i l'altra.

Pel que fa a les mitjanes, no són significatives, ja que hi ha molta discrepància entre allò que ha respost l'alumnat i el que ha respost el professorat.

[Interpretació observació participant](#)

Tal com es veu en el nivell de participació del joc, generalment, els nens juguen a esports i jocs tradicionals, fet que provoca un número de major agressivitat, competitivitat i malentesos. També juguen a jocs cooperatius, i en aquests no tendeix a haver-hi competitivitat ni agressivitat. Tanmateix, els nens no tendeixen a monopolitzar el joc i són respectuosos. En el cas que es formi una baralla intenten solucionar-ho però moltes vegades no ho aconsegueixen.

En canvi, les nenes no tenen un joc establert, sinó que passen l'hora de l'esbarjo parlant i dialogant dels seus fets.

Quant a la relació entre els i les alumnes es troba només un cas d'un nen que s'aïlla i no s'implica directament amb el grup-classe perquè verbalitza que s'avorreix. També trobem una nena que li costa entendre el perquè i el que juguen els seus companys i companyes. Per aquesta raó, moltes vegades juga amb més petits i queda aïllada dels grups-classe de 6è. La resta de l'alumnat juguen plegats.

En relació a l'actitud que presenten els infants, aquesta és generalment cooperativa. Encara que hi ha moments en què aquesta actitud passa a ser envejosa, fet que provoca algun conflicte. Un aspecte rellevant es pot veure en el malentès generat entre dues amigues, per uns mateixos sentiments cap a un nen. Aquest aspecte té una base d'enveja, frustració, ràbia i gelosia tant per una part com per l'altra. Això provoca falta d'empatia en la situació perquè cap de les dues és capaç de posar-se en la situació de l'altra i entendre els seus comportaments i sentiments.

Pel que fa a concebre l'error i la culpa, l'alumnat generalment, els costa acceptar que tenen part de culpa i que s'han equivocat fent algun fet que perjudica l'altre infant. Normalment, la resposta és: *"la culpa és de l'altre o altra"*. Així doncs, reaccionen de manera excessiva davant l'error de l'altre atribuint-li tota la culpa. Això és falta d'empatia cap a l'altra persona i poca tolerància a acceptar la part d'error i culpa. Per aquest motiu necessiten el professorat per resoldre els conflictes, ja que aquest, els fa adonar dels errors comesos per part de les dues bandes. D'aquesta manera, la gran majoria dels infants acaben demanant disculpes de manera sincera, ja que han entès com han fet sentir a l'altra persona i ells o elles també s'han sentit malament.

El conflicte sorgeix quan les dues parts no es posen d'acord. A vegades proven de dialogar entre infants però els i les costa escoltar-se de manera que necessiten l'adult per arribar a un acord. Si consideressin l'empatia com la capacitat d'entendre no només el que l'altre diu, sinó també la capacitat d'escoltar l'emoció, percebre el que sent, acompanyar-lo o acompanyar-la en el procés de descoberta dels seus propis sentiments, errors, emocions i en descobrir alternatives per solucionar un conflicte o un desacord que no havien descobert, les seves relacions millorarien.

Pel que fa a la mostra dels sentiments, normalment tot l'alumnat mostra sentiments i emocions positives: alegria, felicitat, diversió, fins que apareix un conflicte i llavors apareix, la ràbia, l'excitació, l'enuig o l'enfado. Això succeeix perquè generalment, quan estàs jugant i tot funciona bé, no hi ha cap malentès i et sents bé i feliç. El problema arriba quan ja no entens algun fet d'algú altra o tu mateix o mateixa fas algun fet que molesta els altres. Llavors, ja s'ha de desenvolupar la capacitat per solucionar el conflicte i entra en joc l'empatia per poder entendre l'altra persona, solucionar el problema i no tornar a cometre més aquell error.

Generalment, l'alumnat demana ajuda als altres companys o companyes si tenen confiança amb aquests o aquestes. En alguns casos, l'actitud és d'indiferència, fet que mostra falta d'empatia, ja que no tenen la capacitat d'entendre la situació de l'altra persona. Costa que l'alumnat s'escolti entre ells o elles quan hi ha un conflicte o problema. És per aquesta raó que molts cops es donen ruptures comunicatives, encara que, si s'aconsegueix que les dues parts parlin, es mostra contacte ocular i feedback, fet que provoca que s'escoltin activament i que per tant, es posin a la pell de l'altre o altra, és a dir, tinguin empatia.

Hi ha dos tipus de joc, els jocs esportius i competitius que tendeixen a jugar els nens i, els jocs cooperatius que tant juguen nens com nenes. Altrament, hi ha certa interacció entre nens i nenes, fet que és positiu perquè no hi ha discriminació per part de ningú.

En relació al comportament no verbal, pel que fa a les nenes no s'ha observat cap comportament fora del normal i en canvi, els nens solen assenyalar amb el dit i les mans, posen cara d'enuig i mirada enrabiada mostrant-se nerviosos. Aquestes actituds mostren agressivitat vers els seus companys per possibles conflictes no resolts de manera adequada prèviament.

Normalment, sí que hi ha tendència que el professorat gestioni els conflictes, encara que, s'han de donar pautes per tal que aquesta resolució sigui més fructífera, és a dir, més profitosa per ambdues parts, ja que per part del professorat ha d'actuar com a models dels infants i l'alumnat ha de recollir les estratègies que utilitzen els mestres o les mestres per solucionar i gestionar els conflictes.

Discussió

Aquesta investigació no té precedents per tant, la discussió no està basada directament amb altres projectes que donin peu a poder fer una crítica constructiva cap al projecte presentat. Així doncs, tota la discussió està basada en la bibliografia del marc teòric.

En l'estudi s'ha mostrat una eina d'avaluació com és el qüestionari i la graella d'observació per tal de conèixer quin nivell d'empatia hi ha a les aules de 6è de l'escola Les Aigües. A més a més, s'ha observat la capacitat d'empatia que mostren els uns i les unes cap als i les altres tant en professorat com en l'alumnat. Així doncs, s'ha vist la coneixença que té, tant el professor de 6èB com la professora de 6èA dels seus grups-classe.

Cal comentar un fet rellevant, en alguns casos s'ha vist que els infants responen allò que és socialment correcte i ben vist, ja que són valors, opinions i conductes que s'han transmès d'acord a la cultura familiar i social de la qual formen part (Shafer, 2002). Aquest fet ha pogut influenciar de manera directa en l'estudi. Durant la investigació he pogut observar quin és el comportament de l'alumnat i el professorat cap a les dimensions analitzades anteriorment i aquest fet m'ha proporcionat una visió de l'empatia poc treballada i desenvolupada a les aules.

Tal com diu Bach i Darder (2002), l'empatia a l'escola no ha estat treballada, ja que s'ha anteposat els conceptes i la raó davant les emocions i els sentiments. És per aquest fet que és necessària una educació basada en l'emoció des d'edats primerenques, per tal de millorar la inclusió de tots els infants a l'aula, el benestar grupal, les relacions entre infants, la comprensió i gestió de conflictes, etc. Cal tenir en compte que les experiències viscudes pels infants poden influir en el desenvolupament de l'empatia, fomentant-la o minvant-la (Punset, 2008). Així mateix, Bisquerra (2012), defensa que l'escola ha de ser un medi de socialització emocional on s'ha de prioritzar la interacció i per això és necessari una formació correcta del professorat. Tal com s'ha pogut veure en la investigació presentada hi ha una mancança per part del professorat quant a l'educació emocional, degut que l'escola es centra més en els continguts deixant de banda les emocions, provocant un problema que repercuteix directament sobre l'alumnat, ja que els educadors i educadores no transmeten

les estratègies necessàries d'educació emocional per viure en societat. Tal com remarca Goleman (1998), les persones que no són empàtiques i no tenen una sensibilitat cap a l'altra es mostren desconnectades i maldestres socialment. Per aquest motiu, l'escola Les Aigües hauria d'incloure els aspectes emocionals fent que el professorat esdevingui model de comportament i de gestió emocional cap a l'alumnat, passant de ser informador-transmissor de coneixements a formador-mediador (Soler, 2006). I d'aquesta manera potenciar la intel·ligència interpersonal per tal de comprendre els i les altres i fomentar l'empatia (Carpena, 2012).

Pel que fa als aspectes a analitzar respecte a l'empatia en relació a la comunicació s'ha pogut observar que l'alumnat té una mancança en empatia degut que no són capaços d'expressar-se amb claredat i tampoc d'escoltar activament, fet que provoca desacords i conflictes. S'ha de potenciar una comunicació empàtica tal com comenta Molina (2016), ja que aquesta permetrà entendre's i establir un diàleg o conversa per resoldre possibles conflictes o malentesos. A més a més, s'ha de fomentar una escolta activa respecte a l'altra persona i la comprensió dels sentiments i les emocions (De Vicente, 2014).

Respecte a l'empatia en relació a l'assertivitat s'ha pogut observar que en general, els infants els costa expressar les opinions i les emocions de manera respectuosa, ja que davant un conflicte tendeixen a veure només la part de culpa dels o les altres i no la seva i això fa que els i les costi acceptar la part de crítica de les altres persones. Així doncs, tal com afirma De Vicente (2014) i Carpena (2013), l'alumnat igual que el professorat ha d'aprendre a dir el que es vol sense ofendre els sentiments, pensament i les emocions de les altres persones, ja que l'assertivitat i l'empatia són les habilitats socioemocionals més importants per establir bones relacions socials.

Quant a l'empatia envers les relacions amb els i les altres s'ha pogut observar que a grans trets, els dos grups es mostren cohesionats a l'hora de jugar plegats i plegades. Tot i que, hi ha dos casos que a vegades se separen del grup. Aquesta exclusió es dona perquè prèviament hi ha hagut un malentès o perquè no acaben d'entendre a què estan jugant els seus companys i companyes. Així doncs, Soto (2012), afirma que el fracàs en les relacions interpersonals és causat per la incapacitat empàtica que manifesten els nens i les nenes, ja que no saben valorar els sentiments i les emocions que generen

les seves actituds. Per millorar les relacions personals, caldria que l'alumnat sabés les necessitats dels i les altres per així reajustar les seves actuacions, fet que repercutirà positivament en el desenvolupament social dels infants.

Pel que fa a l'empatia en relació a l'enveja s'ha observat que totes les situacions en què ha aparegut l'enveja vénen determinades per un conflicte previ, ja que, com afirma Bueno (2014), el caràcter desagradable d'aquesta emoció que experimenten les persones, s'observa quan un o una desitja allò que té l'altre infant. En el cas del conflicte observat en les nenes cal comentar que aquest va sorgir per comparació social causada perquè una de les dues nenes se sentia inferior respecte l'altra pel fet de no ser igual que la seva amiga i per tant al nen no li agradava. Aquest fet ho explica Salovey i Rothman (1991) exposant que l'enveja es produeix quan les altres persones superen les nostres habilitats, èxits o altres aspectes psicològics que són rellevants per nosaltres. Tanmateix, la nena em va verbalitzar amb altres paraules que també sentia ressentiment i percepció d'injustícia, que és un dels factors que Smith, Diener i Garonzik (1990), determinen com un dels factors que pot provocar l'enveja.

En relació a l'empatia relacionada amb els problemes i la provocació, s'ha observat que la provocació genera un problema i que per tant van relacionades. Aquest fet, s'ha manifestat a les hores del pati, ja que abans d'iniciar un conflicte, ha hagut de passar algun fet provocatiu per part d'algun infant que hagi desencadenat a un problema, com en el cas del joc del Pi, on la nena que havia de descobrir on estaven amagats els seus companys i companyes feia "*perritoguardian*" i els infants se li van queixar, de manera que ella es va sentir atacada i es va enfadar, fet que va generar un problema major i va ser solucionat amb l'ajuda del professorat, ja que aquest va fomentar conductes positives i desviació del focus d'atenció tal com defensa Martín (2009).

Per resoldre problemes el professorat ha de donar habilitats a l'alumnat com la confiança per generar una autoestima elevada i una major capacitat de ser empàtics, així com, estratègies cooperatives i positives per evitar comportaments violents (Judson, 2000; Garaigordobil i Maganto, 2011).

En definitiva, tal com defensa Carpena (2012) i com s'ha pogut observar per mitjà de la investigació, únicament es pot educar l'empatia amb empatia, ja que les actituds i comportaments dels adults, com ja he dit anteriorment, són punts de referència per l'alumnat.

Per aquests motius he preparat una proposta de millora per tal d'afavorir el treball de l'empatia a les aules, així com les relacions socials entre els nens i nenes i la inclusió de tots i totes.

Proposta de millora

Fins ara, en la investigació s'ha estudiat i analitzat des d'un principi, l'estat empàtic de les aules de 6èA i 6èB de l'escola Les Aigües i s'ha pogut constatar que a grans trets, les aules de 6è d'aquesta escola no tenen gaire desenvolupada la capacitat de l'empatia. Tanmateix, també s'ha constatat que el professorat coneix poc l'estat emocional i empàtic del seu grup-classe, i per aquest motiu, tot seguit mostraré un recull de propostes i estratègies, pensades i defensades per Carpena (2012, 2015) per tal de poder afavorir i millorar l'empatia d'aquestes aules.

Tant l'alumnat com el professorat poden aprendre a tenir comportaments que demostrin interès i preocupació pels sentiments i les emocions dels altres. Així doncs, han de conèixer com són ells o elles per després poder saber com són la resta dels seus companys i companyes.

Educar l'empatia ha de ser una acció permanent i continuada. Les activitats, estratègies i recursos que es presenten a l'annex 9 són orientatives adaptades a les aules de 6è de l'escola Les Aigües. No són receptes que s'han de seguir, ja que cada escola té la seva realitat i necessitats pròpies. Són inputs i insinuacions que el professorat ha de tenir en compte per crear les seves pròpies intervencions. Tanmateix, s'han de realitzar en situacions properes i contextualitzades per l'alumnat i no en un moment i en una hora en concret d'un sol dia de la setmana. És a dir, que són activitats i estratègies que s'han d'anar fent en la quotidianitat de l'escola durant el dia.

El professorat ha de recordar o ha de ser conscient que per poder educar l'empatia, s'ha de fer des de l'empatia.

També, cal remarcar que les següents propostes són per posar al nen i nena en situacions per tal que desenvolupin l'interès cap als i les altres i procurin comprendre'ls. Per assolir els aprenentatges del dia, cal que al finalitzar la sessió es realitzi l'activitat que trobareu a l'annex 10. És recomanable que en

acabar cada intervenció o cada sessió es faci un debat conjuntament amb tot el grup-classe, per tal que els infants reflexionin sobre el que s'ha après. És molt important aquest punt final de l'Annex 10 perquè a vegades alguns infants no s'adonen del que aprenen i amb aquesta activitat el professorat ajuda a l'alumnat a ser conscient del que s'ha treballat i a consolidar l'aprenentatge. Per tal d'assolir unes relacions assertives i empàtiques és essencial que l'alumnat sàpiga en cada moment què fa i perquè ho fa, així com experimentar el què s'està fent, ja que reforça l'actitud positiva per continuar el procés d'aprenentatge.

Finalment, cal dir que el recull que he fet és el que he cregut oportú per les aules de 6è de l'escola Les Aigües, però que tot i així, Carpena (2013 i 2015) proposa altres recursos i altres activitats interessants per tots aquells educadors i educadores que vulguin millorar l'empatia de la seva aula. Mitjançant aquesta proposta de millora, aquest recull d'activitat, estratègies i recursos sobre l'empatia en relació a totes les dimensions analitzades al llarg de l'estudi de l'alumnat, així com l'empatia en relació a tots els altres àmbits de la vida, es veuran beneficiats.

Conclusió

Es conclou que la hipòtesi plantejada a l'inici del projecte no s'ha pogut demostrar degut la falta de temps, ja que no he pogut dur a terme la proposta de millora, aspecte que queda pendent per futures investigacions.

Encara que no s'hagi pogut corroborar la hipòtesi s'han pogut assolir els objectius proposats. He pogut aprendre nous coneixements sobre l'educació emocional basada en l'empatia que m'ha donat peu a crear eines d'avaluació per conèixer el grau d'empatia que mostren els infants i el professorat de les aules de 6èA i 6èB de l'escola Les Aigües. Tanmateix, he proposat millores en un centre educatiu que tot i no haver-les pogut dur a terme, sí que les he donat a conèixer als tutors i tutores de les aules; a més a més, he conegut estratègies i recursos essencials per poder transmetre als infants models positius i

correctes sobre les actituds i conductes per millorar les seves relacions interpersonals.

Finalment, es recomana que en un futur es plantegi la continuació d'aquest projecte aplicant l'avaluació que he proposat prèvia (qüestionari i graella d'observació), el conjunt d'activitats proposades per treballar la capacitat d'empatia i reavaluació emprant els mateixos instruments per tenir una comparativa pre-posta intervenció. També es recomana que hi hagi una major amplitud de la mostra podent realitzar la investigació des d'edats més primerenques, fent adaptacions de les eines d'avaluació, els recursos, les estratègies i les activitats proposades que siguin necessàries per adaptar-se a les necessitats i a la realitat de l'aula, ja que tal com s'ha comentat al llarg de tot l'estudi realitzat, l'educació emocional en general i basada en l'empatia s'ha de començar a treballar i educar des de ben petits i ha de perdurar al llarg de la vida. Per tal de crear un projecte d'aquestes magnituds s'hauria de tenir en compte que ha de ser de caràcter longitudinal.

Valoració personal

Primer de tot, m'agradaria comentar que el temps d'estada de pràctiques a l'escola se m'ha fet curt per poder dur a terme tota la investigació. Només vaig tenir temps de poder passar el qüestionari i fer l'observació dels infants a les estones d'esbarjo i, per això no he pogut veure si hi hagués hagut un progrés positiu després d'haver dut a terme la proposta de millora. El més adequat hauria sigut haver-los-hi passat el qüestionari i haver fet l'observació a l'inici del curs, després, al llarg dels trimestres haver fet la proposta de millora i al final de curs haver-los-hi passat de nou els qüestionaris i haver tornat a fer l'observació per realitzar la comparativa i analitzar el procés complet. Com que no he pogut fer la valoració inicial al principi de curs, el temps se m'ha tirat a sobre i no he pogut dur a terme ni la proposta de millora ni la valoració final. Però, jo he seguit en contacte amb l'escola i el professorat de 6è i els he proporcionat la proposta de millora, tot i que ja s'acaba el curs. Ells m'han verbalitzat que de cara als altres cursos tindrien en compte les activitats, els

recursos i les estratègies que els he facilitat, ja que consideren que és important treballar l'empatia a l'aula per afavorir les relacions del seu alumnat.

En l'àmbit personal, m'agradaria fer una valoració positiva de l'assignatura *La Convivència a l'Aula i a l'Escola. Prevenció i Resolució de Conflictes* exercida per Anna Valls a la Universitat, ja que gràcies a ella i a la seva assignatura vaig aprendre molt respecte a les diferents emocions i l'educació emocional a l'escola. Va ser a partir d'aquí que vaig acabar decidint que la meua investigació aniria relacionada amb l'educació emocional basada en l'empatia.

En l'àmbit formatiu, aquest treball m'ha acabat aportant nous coneixements i noves visions sobre l'empatia a les escoles i la seva importància per afavorir el desenvolupament personal de tots els infants. Tanmateix, m'ha permès descobrir i aprofundir més en un àmbit de l'educació que només exercint el grau de Mestres d'Educació Primària no havia acabat d'omplir, el qual sempre he tingut un interès especial. Així doncs, he pogut aferrar-me amb més intensitat a la idea que l'educació emocional en general i basada en l'empatia ha de ser educada des d'edats primerenques a les escoles i al llarg de tota la vida, ja que les emocions estan a tot arreu.

Doncs, oferint una formació de qualitat al professorat i als infants de les escoles aconseguirem, en un futur, educar a la societat per i amb les emocions. D'aquesta manera podran gestionar i sabran afrontar més gratament els aspectes de la vida que se'ls presenti, ja que educar emocionalment i amb l'empatia significa educar per a la vida.

Altrament, davant l'evidència de les emocions i de l'empatia al dia a dia de les persones és essencial no deixar-les de banda ni a l'escola ni a la societat, ja que és un benefici per a la mateixa persona, afavoreix les relacions dels nens i nenes i integra a tothom entenent que, tots i totes som iguals humanament malgrat les diferències que puguem tenir en relació a la cultura, la religió, el físic, etc.

En definitiva, educar amb l'empatia és una manera de prendre consciència que com a professorat cal mirar i tenir en consideració a tots els infants, ja que tots tenen necessitats diferents i cal entendre'ls i comprendre'ls per poder ajudar-los a créixer i a tirar endavant al llarg de la vida.

Referències Bibliogràfiques

- ABARCA, M. (2013). *Curs d'educació emocional. Modul 3: Socialització emocional.*
- AIR GROUP (2011), *¿Cómo desarrollar la intel·ligència emocional.*
- ANGUERA, M. T. (1988). *Observació a l'escola.* Barcelona: Graó.
- ARNAL, J. (1992). *Investigación educativa. Fundamento y metodología.* Barcelona: Labor.
- BACH, E. I DARDER, P. (2002). *Seduiex-te per seduir.* Barcelona: Edicions 62, Sèrie: Rosa Sensat.
- BARNETT, M. A. (1987). *Empathyandrelatedresponses in children.* Dins de: CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels cinc als dotze anys.* Vic: Eumo.
- BARNETT, C. (1991). *Building a case-basedcurriculum to enhancethepedagogical content knowledge of mathematicsteachers.* Dins de: Journal of TeachingEducation núm. 42, vol. 4. Pg. 263- 272. Dins de: ABARCA, M. (2014). *Curs d'educació emocional, mòdul 1: educació emocional.*
- BERK, L. E. (1999). *Desarrollo del niño y del adolescente.* Madrid. Prentice Hall Iberia. Dins de: ABARCA, M. (2014). *Curs d'educació emocional, mòdul 1: educació emocional.*
- BISQUERRA, R. (2000). *Educación emocional y bienestar.* Barcelona: Praxis.
- BISQUERRA, R. (2002). *La pràctica de la orientación y la tutoria.* Barcelona. Ed.: Praxis.
- BISQUERRA, Rafel. (2003) "Educación emocional y competenciasbásicas para la vida". *Revista de investigación Educativa.* Vol. 21, núm. 1. Pg. 7-43.
- BISQUERRA, Rafael i PÉREZ Núria. (2007). "Las competenciasemocionales. Educación XXI" núm.10. Pg. 61-62.
- BISQUERRA, R. (2008). *Educación para la ciudadanía y la convivència. El enfoque de la educación emocional.* Barcelona. WoltersKluwer.
- BISQUERRA, R. (2009). *Pedagogia de las emociones.* Madrid: Síntesis.

- BISQUERRA, Rafael, i PÉREZ Núria. (2012) "Importància i necessitat de l'educació emocional a la infància i l'adolescència". *Butlletí Infància*. núm. 55.
- BISQUERRA, Rafael (2013). "Concepte d'educació emocional" [en línia]. *Rafael Bisquerra*. Disponibilitat i Accés: <http://www.rafaelbisquerra.com/ca/educacio-emocional/concepte-educacio-emocional.html> [Consulta: febrer de 2016].
- BUENO, D. (2014). "D'on ve l'enveja, i com la podem reconduir". Article del Diaria Ara.
- CARPENA, A. (2001). *Educació socioemocional a primària: materials pràctics de reflexió*. Vic: Eumo.
- CARPENA, A. (2003). *Educación socioemocional adaptat a primària*. Barcelona: Octaedro.
- CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels 5 als 12 anys*. Vic: Eumo.
- CARPENA, A. (2015). *L'educació de l'empatia és possible. Intel·ligència emocional per a un món millor*. Vic: Eumo.
- CASPI, A.; ELDER, G. H.; I BEM, D. J. (1987). Moving against the world: Life-course patterns of explosive children. Dins de: *Developmental Psychology*. Dins de: ABARCA, M. (2013). *Curs d'educació emocional, mòdul 3: socialització emocional*.
- CHÓLIZ, M. Y GÓMEZ, C. (2002). *Emociones sociales II (enamoramiento, celos, envidia y empatía)*. En F. PALMERO, E.G: FERNÁNDEZ-ABASCAL, F. MARTÍNEZ Y M. CHÓLIZ (eds.), *Psicología de la Motivación y Emoción* (pp. 395-418). Madrid: McGrawHill.
- DELORS, Jacques (1996). *Educació: hi ha un tresor amagat a dins: Informe per a la UNESCO de la Comissió Internacional sobre Educació per al Segle XXI*. Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.
- DE VICENTE, Beatriz. (2014). "Asertividad y empatía". [en línia]. *Psicologia online De Vicente*. Disponibilitat i Accés: <http://www.psicologoonlinedevicente.com/asertividad-y-empatia/>. [Consulta: febrer de 2016].
- EINSBERG, N.; STRAYER, J. (1987), *Empathy and Its Development*. Cambridge: Cambridge University Press. Dins de: CARPENA, A. (2012).

Com et sents?:Educació socioemocional dels cinc anys. Vic: Eumo.

- EKMAN, P. (2000). *Facial expression and emotion*. American Psychologist, 48 (4), 384-392.; Dins de: CHÓLIZ, M. (2005). *Psicología de la emoción: el proceso emocional*.
- EVERTSON, C. M.; JUDITH L.(1989). *La observación como indagación y método*. Dins de: EVERTSON, Carolyn M. Y JUDITH L.(1989). *La investigación de la enseñanza, II. Métodos cualitativos y de observación*. Barcelona: Paidós Educador.
- EXTREMERA, N.; FERNÁNDEZ BERROCAL, P. (2002). *Educando emociones. La educación de la inteligencia emocional en la escuela i en la familia*. Dins de: FERNÁNDEZ BERROCAL, P.; RAMOS, N. (2005). *Corazones inteligentes*. Barcelona: Kairós.
- FERNÁNDEZ –ABASCAL, E.G i PALERMO, F. (1999). *Emociones y salud*. Barcelona: Ariel.
- FESHBACK (1978) Dins de: VALLÉS, A.; VALLÉS, C. (2000). *Inteligencia emocional. Aplicaciones educativas*. Madrid: EOS.
- FUENTES, M. J. (2001). *Compartir sentimientos*. Dins de: FERNÁNDEZ BERROCAL, P. i RAMOS, N. (2005). *Corazones Inteligentes*. Barcelona. Kairós. (2n edició).
- GALLEGO, D.; GONZÁLEZ, B.; VIVAS, M. (2007). *Educar las emociones*. [en línia]. (2n Edició). Venezuela: C.A. <<http://www.escoltesiguies.cat/files/u21417/libro_educar_emociones.pdf>> [Consulta: març de 2016].
- GARAIGORDOBIL, M.; MAGANTO, C. (2011). "Empatía y resolución de conflictos durante la infancia y la adolescencia". *Revista Latinoamericana de Psicología*, vol. 43, núm. 2, pp. 255-266 Fundación Universitaria Konrad Lorenz Bogotá, Colombia
- GARCÍA, T. (2003). *El cuestionario como instrumento de investigación / evaluación*. Etapas del Proceso Investigador: INSTRUMENTACIÓN. Almendralejo.

- GARDNER, H. (1995). *Inteligénciasmultiples*. Barcelona: Paidós. Dins de: CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels cinc alsdotzeanys*. Vic:Eumo.
- GEDDES, H. (2010). *El apego en el aula: Relación entre las primeras experiencias infantiles, el bienestar emocional y el rendimiento escolar*. Barcelona: Graó.
- GOLEMAN, D. (1996). *Inteligencia emocional*. Barcelona: Kairós. Dins de: CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels cinc alsdotzeanys*. Vic: Eumo.
- GOLEMAN, D. (1998). *La pràctica de la intel·ligència emocional*. Barcelona: Kairós.
- HOFFMAN, M. (1976). *Empathy, role talking, guilt and development of altruist motives*. Dins de: LICKONA, T. (1976). *Moral Development: Current Theory and Resarch*. Nova York, Holt, Rinehart and Winston. Dins de: CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels 5 als 12 anys*. Vic: Eumo.
- IZARD, *Thepsychology of emotions*. (1991). New York: Plenum; Dins de: CHÓLIZ, M. (2005). *Psicología de la emoción: el proceso emocional*.
- JUDSON, S. (2000). *Aprendiendo a resolver conflictos en la infancia: manual de educación para la paz y la noviolencia*.Madrid: Catarata.
- KEDIA, G. MUSSWELLER, T., LINDEN, D.E. (2014). "Brain mechanisms of social comparison and their influence on the reward system". *NeuroReport*. Vol. 25 Núm.16.
- MALLART, Joan. (2002) "L'educació emocional per viure, aprendre i estimar". *Revista Catalana de Pedagogia*. núm 1, p.77-94.
- MARTÍ, M i LÓPEZ, N. (2012). *L'educació emocional per als més petits. Projecte final del Postgrau en Educació Emocional i Benestar*. Universitat de Barcelona.
- MARTÍN, B. (2009). "Estudio de las capacidades y habilidades personales en la competencia social" *Revista digital CSI-F*, núm.22.
- MARTÍNEZ, E. (1988). *Cachorros de nadie*. Madrid: Popular. Dins de: CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels cinc alsdotzeanys*. Vic: Eumo.

- MATHENY JR., A. P. *Temperament and cognition. Relations between temperament and mental test scores*, Dins de: G. A. Kohnstamm, J. E. Bates i M. K. Rothbart(1989). *Temperament in childhood*. New York: Wiley. Dins de: ABARCA, M. (2014). *Curs d'educació emocional, mòdul 3: socialització emocional*.
- MOLINA, J.M. (2005). *La empatía*. [en línia]. *La página de la vida*. Disponibilitat i Accés: <http://www.proyectopv.org/1-verdad/empatia.htm> [Consulta: febrer de 2016].
- OLWEUS, D. (1987b) School-yardbullying-Grounds for intervention. *School Safety*, 6,4-11. Dins de: CALVO, A.; (2007), "Acoso entre escolares: identificación y prevención". *III Encuentro de psicólogos de Aragón*.
- PUNSET, E. (2008). *Brújula para navegantes emocionales*. Barcelona: Aguilar.
- PIAGET, J. (1984). *El criterio moral en el niño*. Barcelona: Fontanella. Dins de: CARPENA, A. (2012). *Com et sents?: Educació socioemocional dels cinc alsdotzeanys*. Vic:Eumo.
- QUIVY, R.; VAN CAMPENHOUD, L. (1997). *Manual de recerca en Ciències Socials*. Barcelona: Herder.
- ROGERS, B. (2004). *How to manage Children's Challenging Behaviour*. Londres. Paul Chapman. Dins de: GEDDES, H. (2010) *.El apego en el aula: Relación entre las primeras experiencias infantiles, el bienestar emocional y el rendimiento escolar*. Barcelona: Graó.
- SALA, J. (2000). *Psicobiología de les emocions i educació emocional, conferència del Primer Congrés Estatal d'Educació Emocional*. Barcelona: Dins de: Abarca, M. (2014). *Curs d'educació emocional, mòdul 1: educació emocional*.
- SALOVEY, P. Y ROTHMAN, A. (1991). "Envy and Jealousy: Self and Society". En P. SALOVEY (2002). *The Psychology of Jealousy and Envy* (pp. 271-286). New York: The Guilford Press; Dins de: CHÓLIZ, M. Y GÓMEZ, C. (2002). Emociones sociales II (enamoramiento, celos, envidia y empatía). En F.PALMERO, E.G: FERNÁNDEZ-ABASCAL, F.

- MARTÍNEZ Y M. CHÓLIZ (eds.), *Psicología de la Motivación y Emoción* (pp. 395-418). Madrid: McGrawHill.
- SCARR, Sandra i MCCARTNEY, Kathleen. (1989). *How people make their own environments. A theory of genotype-environment effects*. Dins de: "Child Development" núm. 54. Dins de: ABARCA, M. (2013). *Curs d'educació emocional, mòdul 3: socialització emocional*.
 - SHAFFER, D. R. (2002). *Desarrollo social y de la personalidad*. Madrid: Thomson Paraninfo, SA. Dins de: ABARCA, M. (2013). *Curs d'educació emocional, mòdul 3: socialització emocional*.
 - SMITH, R.H.; DIENER, E. Y GARONZIK, R. (1990). "The roles of outcome satisfaction and comparison alternatives in envy". *British Journal of Social Psychology*, 29, 247-255; dins de: CHÓLIZ, M. Y GÓMEZ, C. (2002). Emociones sociales II (enamoramiento, celos, envidia y empatía). En F.PALMERO, E.G: FERNÁNDEZ-ABASCAL, F. MARTÍNEZ Y M. CHÓLIZ (2002). *Psicología de la Motivación y Emoción* (pp. 395-418). Madrid: McGrawHill.
 - SOLER, R.M. (2006). *L'educació emocional com a eina de millor personal del professorat*. Barcelona: Departament d'educació-Generalitat de Catalunya.
 - SOTO, Jesus (2012). "Empatía: La Herramienta más poderosa de la comunicación". [en línia]: *Mars*. Disponibilitat i accés: <http://www.zomoz360.com/noticias/view/83>. [Consulta: febrer de 2016].
 - STEPHENSON, P., Y SMITH, D. (1989) *Bullying in two English comprehensives schools*. En E. ROLAND Y E. MUNTHE (Eds.), *Bullying: An International Perspective*. London: Fulton; dins de: CALVO, A.; (2007), "Acoso entre escolares: identificación y prevención". *III Encuentro de psicólogos de Aragón*.
 - TESSER, A. Y CAMPBELL, J. (1980). "Self-definition: The impact of the relative performance and similarity of others". *Social Psychology Quarterly*, 43, 341-347; Dins de: CHÓLIZ, M. Y GÓMEZ, C. (2002). Emociones sociales II (enamoramiento, celos, envidia y empatía). En F.PALMERO, E.G: FERNÁNDEZ-ABASCAL, F.

MARTÍNEZ Y M. CHÓLIZ (2002). *Psicología de la Motivación y Emoción* (pp. 395-418). Madrid: McGrawHill.

- VALLÉS, A.; VALLÉS, C. (2000). *Inteligencia emocional. Aplicaciones educativas*. Madrid: EOS.